

AKTIVNOST BRIGADE DO SEDME NEPRIJATELJSKE OFANZIVE

Napad na Banjaluku

Početak decembra 1943. godine neprijatelj je otpočeo napad iz Dalmacije u pravcu Bugojna i Glamoča. Međutim, njegovo nastupanje zadržale su naše jedinice 8. i 1. korpusa. Tako je stvorena mogućnost za formiranje jedne udarne grupe od jedinica 5. korpusa i manjih delova 1. korpusa, koja bi napala neprijatelja na prostoru Banjaluka — Bos. Gradiška — Bos. Novi, s ciljem oslobađanja Banjaluke i olakšavanja položaja naših jedinica u drugim delovima zemlje.

Banjaluka je kao neprijateljsko uporište bila velika smetnja za 5. krajiški korpus i njena tadanja uloga vidi se iz sledećeg dokumenta:

»Banja Luka je ne samo za vrijeme okupacije igrala važnu ulogu ustaške klaonice poštenih srpskih, hrvatskih i muslimanskih sinova, kojih je na stotine pobijeno, a na hiljade otjerano u logore, nego je ona bila stožerni putokaz bratoubilačkog klanja u čitavoj Krajini, baza četničkih zločina i izdaje, a i danas najveće, ali i jedino od zadnjih njemačko-ustaško-četničkih uporišta u Krajini.«¹

U to vreme 5. korpus je držao veliku oslobođenu teritoriju u Bosanskoj krajini i oslobođenje Banjaluke omogućilo bi mu da to područje još više proširi. Zbog toga je predložio Vrhovnom štabu NOV i POJ da se napadne i oslobodi Banjaluka. Predlog je prihvaćen i rukovođenje napadom povereno je Stabu 5. korpusa, pod čiju su komandu stavljene 3. proleterska krajiška brigada i 3. brigada 6. ličke divizije.

¹ Naređenje Štaba 11. divizije od 27. 12. 1943. godine za napad na Banjaluku, Zbornik, IV, 20, 149, 489.

Organizacija odbrane. Neprijateljske otporne tačke u Karanovcu, Han-Kolima, Klačnicama, Trapistima i Čelincu predstavljale su spoljnu liniju odbrane Banjaluke. Te tačke su bile uređene za kružnu odbranu i trebalo ih je napasti i likvidirati ako se želi povesti borba za grad i imati osigurano zaleđe.

Druga linija, neposrednije odbrane, protezala se ivicom grada. Ispred nje bila je jednoredna bodljikava žica i mestimično rovovi i bunker². Za unutrašnju odbranu bile su uređene zgrade od tvrdog materijala. Glavne od njih bile su: Banska palata, Hipotekama banka, tvrđava Kaštel, Gradska većnica, Sokolana, kasarna žandarmerijskog puka i Učiteljska škola. Najbolje su bile utvrđene zgrade: Banska palata, Banski dvori, Hipotekama banka i Kaštel i one su predstavljale kičmu unutarnje odbrane Banjaluke.

U odbrani Banjaluke bile su angažovane sledeće neprijateljske jedinice: 2. bataljon 13. lovačkog puka, 3. bataljon 7. lovačkog puka, delovi 3. žandarmerijskog puka, jedinice za popunu 10. lovačkog puka, policija i ustaše, 8. 11. i 12. artiljerijski divizion, Stab 4. lovačkog zdruga sa četom za vezu, sanitetskom i veterinarskom četom i 13. i 14. nastavnom četom 13. lovačkog puka. Pored toga, u Banjaluci je bilo 337. nemački poljski bataljon, Stab 15. armijskog nemačkog korpusa³ i 6 srednjih i lakih tenkova.

Treći bataljon 7. lovačkog puka bio je raspoređen u Gornjem Seheru i imao je zadatak da obezbedi Banjaluku sa južne strane. Drugi bataljon 13. lovačkog puka nalazio se u Banjaluci na preoružavanju. Četrnaesta četa 13. lovačkog puka nalazila se na osiguranju rudnika Bakovačke bare, a 13. četa — na osiguranju postrojenja u Laušu.¹

Od artiljerijskih jedinica u Banjaluci su bile: 11. divizion sa štabom, štabnom i 1. baterijom, dok je 2. njegova

² Zapovest Štaba 5. korpusa od decembra 1943. godine za napad na Banjaluku, Zbornik, IV, 20, 137, 455.

³ Izveštaj Zapovedništva 2. zbornog područja od 18. 1. 1944. godine, Arhiv VII, k. 60, br. reg. 25/2.

⁴ Bojna relacija 13. lovačke pukovnije za januar 1944. godine. Arhiv VII, k. 57, br. reg. 2/—34.

baterija bila u Omarskoj; štab 22. divizionu sa 2. baterijom, dok je 1. baterija ovog divizionu bila kod Petrinje.⁵

Prvi bataljon 13. lovačkog puka nalazio se u Omarskoj, a 3. bataljon u Bos. Gradiški, gde je bio i štab 13. lovačkog puka. Prvi bataljon 7. lovačkog puka bio je u Ivanjskoj i imao je zadatak da obezbeđuje železničku prugu Banjaluka — Kozarac. Štab 7. lovačkog puka nalazio se u Ivanjskoj sa 1. bataljonom dok je 2. bataljon bio u Klačnicama i okolnim uporištima.

U Han-Kolima bilo je oko 180 neprijateljskih vojnika, Karanovcu 80, Zalužanima oko 300 vojnika i 8 aviona, a u Mahovljanima 60 i Laktašima 80 esesovaca;⁶ u Gornjoj, Srednjoj i Donjoj Topoli i Aleksandrovcu oko 400 esesovaca. U Prijedoru je bilo 2500 neprijateljskih vojnika.

Neprijatelj je za neposrednu odbranu Banjaluke raspolagao sa oko 4.500 vojnika, 6 tenkova, 8 aviona i 36 artiljerijskih oruđa. Toliko ili nešto više vojnika neprijatelj je imao u mestima oko Banjaluke pa je delove i tih jedinica, u slučaju potrebe, mogao angažovati u njenoj odbrani. Stoga se može reći da je neprijatelj raspolagao sa ukupno oko 8.000 ljudi sa kojima je Štab 5. korpusa morao računati.

Zamisao neprijateljske odbrane Banjaluke bila je takva da se grad brani po svaku cenu aktivnim dejstvima, uz istovremeno držanje rezervi, koje bi sa tenkovima i artiljerijom bile u pripravnosti za intervencije prema razvoju situacije. Računao je i na pomoć iz susednih garnizona, pa je značajna bila Bos. Gradiška i most na Savi, kao veza sa Slavonijom, a i Prijedor.

Plan i organizacija napada. Zamisao napada 5. korpusa bila je: sa šest brigada iznenada napasti Banjaluku, prodreti u centar grada, rastrojiti odbranu i iz centra dejstvovati ka periferiji. Jednovremeno sa napadom na grad odlučeno je da se napadne aerodrom Zalužani i Bos. Gradiška. Rušenje mosta na Savi bilo je od velikog značaja, jer bi se time prekinula veza sa Slavonijom i onemogućila

⁵) Bojna relacija 4. lovačkog zdruga za januar 1944. godine. Arhiv VII, k. 57, br. reg. 2/2—32.

⁶) Zapovest Štaba 5. korpusa od decembra 1943. godine za napad na Banjaluku, Zbornik, IV, 20, 137, 456.

brza intervencija neprijatelja sa te strane. Trebalo je demonstrativno napasti Prijedor i vršiti pritisak na komunikacije koje iz doline gornjeg toka reke Une vode ka Banjaluci. U cilju lakšeg komandovanja Stab Korpusa je svoje snage podelio u pet grupa.⁷

Prvu grupu činile su 3. lička, 6. i 13. krajiška brigada i Sanski NOP odred sa 1. artiljerijskim divizionom. Zadatak ove grupe bio je napasti i likvidirati sva neprijateljska uporišta u delu Banjaluke koji zatvara potok Crkvina i reka Vrbas, kao i aerodrom u Zalužanima. Pored toga, ovoj grupi je naređeno da demonstrativno napadne Ivanjsku i postavi obezbeđenje od te strane. Ovom grupom komandovao je Stab 4. divizije.

U Drugoj grupi bile su 5. i 12. krajiška brigada. Zadatak ove grupe bio je: napasti i likvidirati sva neprijateljska uporišta u gradu na desnoj strani Vrbasa, a zatim deo snaga prebaciti na levu stranu reke i pomoći prvu i treću grupu u oslobođenju grada. Ovom grupom komandovao je Stab 11. divizije.

Treća grupa bila je 3. krajiška proleterska brigada, Drvarsko-petrovački udarni odred i 2. artiljerijski divizion. Ova grupa imala je zadatak da, nastupajući cestom od Han-Kola ka Banjaluci, napadne i likvidira sva neprijateljska uporišta u južnom delu grada, koji zatvara potok Crkvina i reka Vrbas, i prodire ka centru grada. Udarni odred trebalo je da napadne i oslobodi Han-Kola i razbije četnike na tom prostoru. Ovom grupom komandovao je Stab 3. krajiške proleterske brigade.

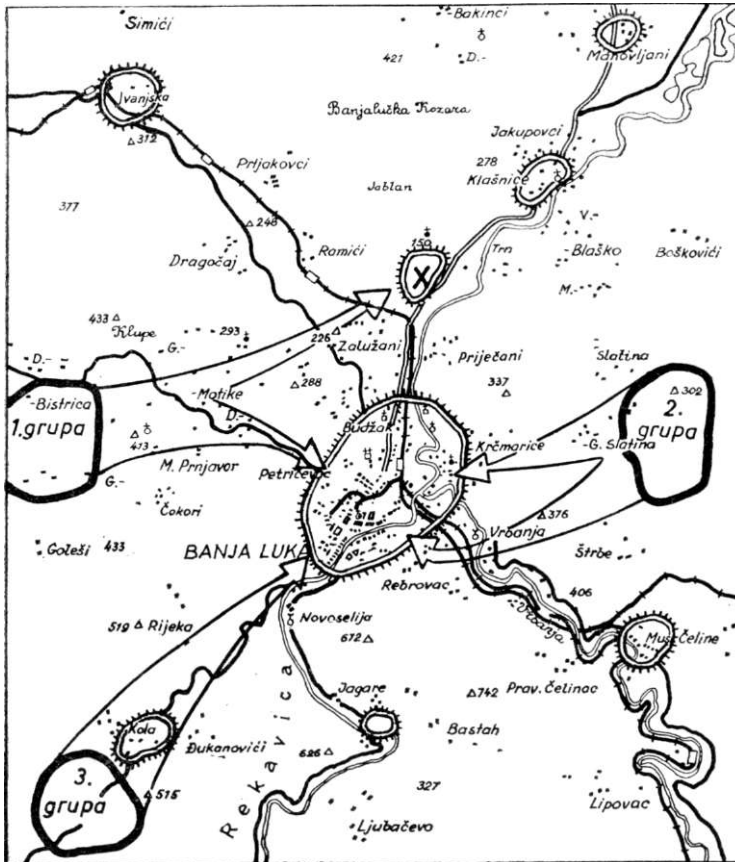
Četvrtu grupu činila je 11. krajiška brigada, Građiško-lijevčanski NOP odred i jedna baterija topova. Ova grupa imala je zadatak da napadne i oslobodi Bos. Građišku i sruši most na Savi.

Peta grupa bila je 8. krajiška brigada, Podgrmečki i Kozarski NOP odred. Zadatak ove grupe bio je: demonstrativno napasti Prijedor, porušiti prugu između Prijedora i Bos. Novog, kao i Prijedora i Omarske.

Početak napada određen je za 31. decembar 1943. godine u 22 časa. To je učinjeno zbog toga što se smatralo da

⁷ Zapovest Štaba 5. korpusa od decembra 1943. godine za napad na Banjaluku, Zbornik, VI, 20, 137, 457.

PLAN NAPADA PETOG KORPUSA NA BANJALUKU

R. 1 : 200.000

Legenda :

Mesta gde su bile neprijateljske posade pred napad na Banjaluku. Iz Han-Kola i Karanovca neprijatelj je pobjegao pre napada

Mesto gde je bio neprijateljski aerodrom koji je trebalo da napadne 3. lička brigada.

će neprijatelj biti manje budan zbog dočeka Nove 1944. godine. Računalo se na iznenađenje.

Jačina jedinica Narodnooslobodilačke vojske koje su određene da učestvuju u napadu iznosila je oko 13.000 boraca, pa je brojni odnos išao u prilog jedinica 5. korpusa. U rodovskim jedinicama odnos je bio u prilog neprijatelja, tenkova i aviona jedinice 5. korpusa nisu uopšte imale. Nadmoć neprijatelja bila je izrazita u obezbeđenju municijom i drugim sredstvima.

Traženo je učešće savezničke avijacije u napadu na aerodrom, Kaštel i Trapiste.

Na osnovu zapovesti Štaba 5. korpusa, zaključaka sa savetovanja i sopstvenih odluka, komande grupa postavile su zadatke svojim potčinjenim.

Prva grupa —13. brigadi: da prođe neprimetno kroz spoljnu liniju odbrane grada, između Petričevca i potoka Crkvine, i dospe do kasarna žandarmerijskog puka i do Kočića parka, a odatle da se razvije u manje kolone i da nastupa u pravcu Sokolane i kasarne žandarmerijskog puka i uporišta na tom pravcu. Jednim bataljonom (bez jedne čete) likvidirati uporišta spoljnje linije odbrane grada, između Petričevca i potoka Crkvine, nakon čega produžiti za ostalim jedinicama Brigade sa zadatkom čišćenja zaostalih i izbeglih neprijateljskih vojnika, ostavljajući manju zasedu prema Laušu — dok se i on ne likvidira;

— 6. brigadi: da prođe neprimetno kroz spoljnu liniju odbrane grada između Petričevca i železničke pruge, odakle da se razvije u dva pravca. Jednim bataljonom da napadne s leđa i likvidira neprijateljska uporišta: Učiteljsku školu, Vojnu bolnicu i Tvornicu duvana, a potom da sadejstvuje snagama koje napadaju logor Kulina Bana. Sa dva bataljona da prodire u pravcu logora Kulina Bana i likvidira ga uz sadejstvo jedinica druge grupe;

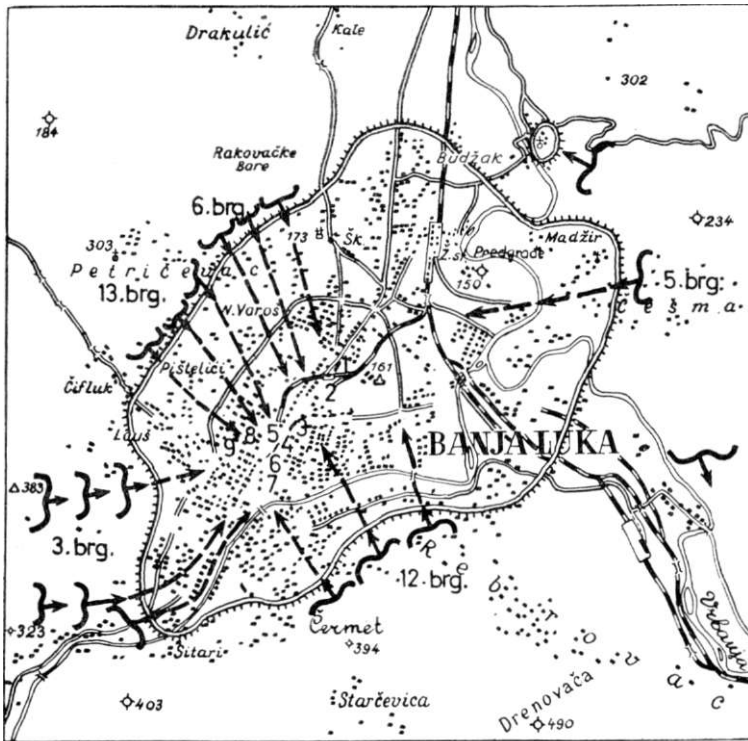
— 3. ličkoj brigadi: da sa dva bataljona likvidira aerodrom Zalužani i postavi zasedu prema Klašnicama i Ivanjskoj;

— Prvom artiljerijskom divizionu: da postavi oruđa na prostoriju istočnog dela sela Prnjavora, između Gradine i kota 329, 377, 251, a odatle tući centar grada, Kaštel, logor Kulina Bana i druga uporišta — na zahtev štabova

brigada. Protivtenkovske topove 52 mm držati u pripravnosti pod zapregom — za dejstvo po potrebi.

Divizijska rezerva: dve čete (jedna iz 6. i jedna iz 13. brigade) u zaseoku Prnjavor. Stab grupe južno od k. 329. Hirurška ekipa — Saračica.

PRAVCI NAPADA BRIGADA NA BANJALUKU

R. 1 : 50.000

Legenda :

- 1) Učiteljska škola
- 2) Fabrika duvana
- 3) Pozorište
- 4) Banski dvori
- 5) Hotel »Bosna«
- 6) Hotel »Palas«
- 7) Tvrdava Kaštel
- 8) Kasarna žandarmerijskog puka
- 9) Sokolana

Treća grupa: desna napadna kolona — 3. 1. i 2. bataljon 3. krajiške brigade — da nastupa duž komunikacije Han-Kola — Banjaluka, likvidira sva uporišta na tom pravcu i prodre do Kaštela, Vijećnice i Crne kuće. Leva kolona — 4. 5. i 6. bataljon 3. krajiške brigade — da nastupa desnom stranom potoka Crkvine, prodor do Ferhadije a zatim da prodire ka centru grada, pomažući delom snaga desnoj koloni u zauzimanju Kaštela.

Udarni odred da likvidira posadu Han-Kola, a zatim, po potrebi, jednim bataljonom da nastupa u pravcu grada, a jednim bataljonom da organizuje prihvat ranjenika.

Komandno mesto Štaba 3. grupe — k. 420.⁸

Štabovi četvrte i pete grupe postavili su odgovarajuće zadatke svojim jedinicama. Rečeno je da je izvršenje zadatka od strane 11. brigade bitno za uspeh u napadu na Banjaluku i naveden je zadatak koji je ona dobila, pa se to smatralo dovoljnim za pravilno razumevanje napada na Banjaluku.

Zadaci bataljona 13. brigade u napadu ne mogu se precizirati pošto ne postoji pismena zapovest za napad. Izgleda da su zadaci bataljonima postavljeni usmeno, što je za napad bilo dovoljno. Ipak, kroz ostale postojeće dokumente vidi se njihov rad u napadu, pa, uz izjave preživelih učesnika, rekonstrukcija je moguća i to će biti izloženo u toku napada.

Izvršenje napada. Tok napada može se podeliti u dva perioda: prvi — od početka napada pa do dolaska pojačanja* neprijatelja i drugi — od dolaska pojačanja pa do odustajanja od dalje borbe i povlačenja.

Prikupljanje naših snaga i približavanje objektima napada neprijatelj je stalno pratio i preduzimao neophodne mere. Njegovi avioni su 31. 12. 1943. godine u 14 časova bombardovali delove 13. krajiške brigade u pokretu ka Banjaluci. Tada su poginula 2 i ranjeno je 8 boraca 4. bataljona.⁹ Neprijateljski avioni su otkrili pokret 3. i 6. kra-

⁸ Zapovest Štaba 3. krajiške brigade od 30. 12. 1943. godine za napad na Banjaluku, Zbornik, IV, 20, 174, 554. Stevo Samardžija: Prva Banjalučka operacija, VIG broj 2 za avgust 1950. god.

⁹ Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 5. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 31, 95.

jiške brigade pa su i njihove kolone napadali. Neprijateljska obavještajna služba bila je dobro obavještena o pokretu i namerama jedinica 5. korpusa. Ona je još pre pokreta naslućivala da se priprema napad na Banjaluku pa je elemenat iznenađenja u napadu, bez obzira na Novu godinu otpao. Tako je nemački general fon Lejzer u 10 časova 31. decembra pozvao velikog župana Župe Sana i Luka i zamjenika glavaru građanske uprave u Banjaluci i rekao im da se sprema napad na grad. On je tada odredio policijski čas od 6 do 20 časova i naredio da se za to vreme zatvaraju vrata i prozori. Podvukao je da se u to vreme po gradu mogu kretati samo Nemci sa ustaškim patrolama i naglasio da u Banjaluci ima dosta tenkova i da grad nije u opasnosti.¹⁰

Po dolasku jedinica u rejone prikupljanja neprijatelj zaključuje da je napad neminovan i to jakim snagama. Usled toga on posle podne 31. decembra preko Banjalučke radiostanice otkazuje doček Nove godine i sve priredbe u gradu i zavodi pripravno stanje.

Ipak, u cilju maskiranja priprema i približavanja Banjaluci ispred jedinica prve i treće grupe kretali su se delovi Sanskog NOP odreda vodeći mestimično borbe sa četnicima i stvarajući utisak da se radi o običnom čišćenju terena od četnika.

Prvi period. Treća krajiška brigada treće grupe. Treća krajiška brigada nije na vreme došla na polazne položaje za napad. Njene jedinice stigle su u 23,30 časova 31. decembra i tako zakasnile jedan i po čas u napadu.¹¹ To se loše odrazilo i na njene susede koji su napad počeli ranije, kako je to bilo naređeno od strane Štaba 5. korpusa.

Brigada je napad izvršila u dve kolone. Obe kolone uspešno su izvršile prodor u neprijateljsku odbranu i očiš-

¹⁰ Izveštaj Velike župe Sana i Luka od 8. 1. 1944. godine, Arhiv VII, k. 156, br. reg. 1/4—1.

¹¹ Izveštaj Štaba 3. krajiške proleterske brigade od 18. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 103, 335. U članku Prva banjalučka operacija objavljenom u VIG broj 2, od avgusta 1950. godine, Stevo Samardžija kaže da su sve jedinice, sem 3. ličke brigade, izvršile napad na vreme. Međutim, u napadu su zakasnile 3. krajiška, 6. krajiška i 3. lička brigada.

tile su Lauš i Gornji Seher. U svanuće 1. decembra levo krilo Brigade bilo je izbačeno iz grada, ali se ponovo vratilo.

U toku noći 1. i 2. januara 3. krajiška proleterska brigada zauzela je »Crnu kuću i oslobodila veći broj zatvorenika.¹² Brigada je izbila na liniju glavna ulica — Kaštel i tu, oslanjajući se na liniju Higijenski zavod — hotel »Palas« na desnom krilu 13. krajiške brigade,¹³ ostala u toku prvog perioda.

Trinaesta krajiška brigada prve grupe. Trinaesta krajiška brigada došla je na polazne položaje za napad sa nezatnim zakašnjenjem zbog nesporazuma do kog je došlo u selu Motikama sa 6. krajiškom brigadom. Napad je izvršila u 22,20 časova i u prvom naletu likvidirala nekoliko manjih neprijateljskih uporišta u prvim kućama grada. Nastavljajući prodiranje, levo krilo Brigade ubrzo je stiglo do hotela »Bosna«, ali je od strane neprijateljskih tenkova odbačeno nazad do obližnjih kuća. Prvi bataljon koji je bio u centru rasporeda brigade, prodirući ka blokovima kuća, naišao je na žestok otpor iz kasarne žandarmerijskog puca, koju je delom snaga blokirao, a ostalim snagama prodržio ka železničkoj stanici i delimično je zauzeo. Desno krilo Brigade, pošto je ovladalo zgradom Higijenskog zavoda, u kojoj su bile manje snage, blokiralo je jaku otpornu tačku neprijatelja, Sokolanu, koju je branila jedna neprijateljska četa a delom snaga nastavilo da prodire ka glavnoj ulici. Zadržano je pred Kočića parkom. Tako je 13. krajiška brigada u toku noći izbila do hotela »Bosne«, Banske palate, Kočića parka i hotela »Palas«.¹⁴ U 5 časova 1. januara neprijatelj je izvršio protivnapad na delove 6. krajiške brigade, koji su se nalazili na levom krilu 13. krajiške brigade i izbacio ih iz grada. U povlačenju bataljoni 6. brigade obavestili su jedinice 13. brigade da je javljeno da se povuku.¹⁵ Tako su se bataljoni 6. brigade povukli bez naređenje u selo Motike, gde su se u toku 1. januara odraa-

¹² Izveštaj Štaba 3. krajiške proleterske brigade od 18. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21 103, 337.

¹³ Stevo Samardžija: Prva banjalučka operacija, VIG broj 2 od avgusta 1950. godine.

¹⁴ Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 1. 1. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 1—4.

¹⁵ Isto.

rali i sređivali.¹⁶ Usled takvog razvoja događaja kod bataljona 6. krajiške brigade, povukli su se i bataljon 13. krajiške brigade preko Glavaša. Po naređenju Štaba prve grupe jedinice 13. krajiške brigade provele su dan u Pavlovcu.¹⁷

U 19 časova 1. januara bataljoni 13. krajiške brigade ponovo su prešli u napad. Neprijatelj je bio zaposeo sve položaje na liniji vanjske odbrane grada, ali je brzo ponovo odbačen u glavna uporišta u centru grada. Ponovo se razvila borba za zgradu žandarmerijskog puka, Sokolanu i bolnicu. Oko 1 čas 2. januara jedinice 13. brigade dovukle su u grad tri protivtenkovska topa i pomoću njih likvidirale neka manja uporišta. Zatim se pristupilo napadu na zgradu žandarmerijskog puka i Sokolanu, pošto pre njihovog zauzimanja nije bilo moguće dalje nastupanje. Zgrada žandarmerijskog puka gađana je iz dva topa neposredno, ali je neprijatelj uspeo da je zadrži u svojim rukama. Neprijatelj je, isto tako, zadržao u toku noći i Sokolanu i iz obeju zgrada pružao ogorčen otpor. Tada su bataljoni 13. krajiške brigade poseli određene blokove kuća, uspostavili vezu sa desnim i levim susedima i spremili se za dnevnu borbu.

Neprijatelj je iz Prijedora vozom uputio 374. bataljon nemačko-ustaškog puka u pomoć garnizonu Banjaluka. Voz je došao do Omarske, ali dalje nije mogao pošto je bila srušena pruga. Tada se vratio u Prijedor, te je 274. bataljon 2. januara krenuo peške za Banjaluku.¹⁸

Oko 9,30 časova 2. januara neprijatelj je prešao u napad na spoju između 6. i 13. brigade. Prodorom na tom pravcu neprijatelj je dobijao mogućnost za širenje uspeha i izlazak u pozadinu delova 13. krajiške brigade koji se bore u gradu. U isto vreme neprijatelj vrši pritisak na desno krilo 13. brigade sa pešadijom i dva tenka od hotela »Bosne« i kasarne žandarmerijskog puka. Razvila se ogorčena borba i nekoliko neprijateljskih juriša, preko kato-

¹⁶ Izveštaj Štaba 6. krajiške brigade od 13. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 74, 231.

¹⁷ Dnevno izvešće Glavnostožernog ureda oružanih snaga NDH od 2. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 193, 642.

¹⁸ Opća bojna relacija 13. lovačke pukovnije za januar 1944. godine, Arhiv VII, k. 57, br. reg. 2/2—34.

ličkog groblja, odbijeno je kontrajurišima bataljona 13. brigade. Ovom prilikom došlo je do znatnih gubitaka na obe strane. Posada protivtenkovskih topova koji su podržavali bataljone 13. brigade napustila je oruđa bez odobrenja i povukla se iz grada. Pa i pored toga desno krilo Brigade izvršilo je snažan pritisak na Sokolanu.

Delovi 2. bataljona 13. krajiške brigade bili su u kucama na suprotnoj strani od Sokolane i držali položaje prema njoj. Pokušaj zauzimanja Sokolane bio je bezuspešan pošto je neprijatelj vatrom iz mitraljeza sprečavao svako približavanje. On je imao ispred Sokolane pogodne prizemne otvore na bunkerima i iz njih je uspešno gađao. Vatra je prestajala samo za vreme eksplozija bombi koje su bacali borci 2. bataljona 13. krajiške brigade na te otvore. Komandant 2. bataljona Pero Kasapović primetio je rov kojim su neprijateljski vojnici dolazili i odlazili iz Sokolane. Rov je bio pokriven, ali je imao mestimične otvore. Tada je on sa 7 boraca prešao preko ulice koja je delila Sokolanu od položaja njegovog bataljona i ubacio se u rov koji je neprijatelj koristio kao saobraćajnicu. Uspeo je neopaženo doći na drugu stranu Sokolane i izaći u dvorište. Odatve je pozvao neprijatelja na predaju. Pojava partizana na stepenicama Sokolane zaplašila je neprijatelja i on nije odmah pružio otpor. U međuvremenu jedan borac je ušao u Sokolanu i ispalio rafal uz stepenice. To je stvorilo paniku i neprijateljski vojnici su izašli, odložili oružje i predali se. Bilo ih je 73.¹⁹ Odmah su sa jednim borcem, Vašom Banjcem, upućeni u Štab Brigade, na periferiju grada. Tako je oko 13 časova zauzeta Sokolana, u kojoj je nađeno više mrtvih neprijateljskih vojnika. Posle zauzimanja Sokolane pritisak i na levo krilo 13. krajiške brigade

¹⁹ Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 5. 1. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 4—4.

Iz izveštaja 3. krajiške brigade (Zbornik, IV, 21, 103, 336) ne vidi se jasno ko je zauzeo Sokolanu mada se može tumačiti tako da ju je zauzela 3. krajiška brigada. Tamo stoji da je Sokolanu branilo oko 700 neprijateljskih vojnika i da »oko 200 ih je uspeo izbeći u redove XIII krajiške brigade, te su zarobljeni«.

Samardžija u napisu Prva banjalučka operacija navodi da »Desno krilo 13. brigade, uz sadejstvo artiljerije i dela snaga 3. proleterske brigade, pristupa likvidaciji neprijatelja u Sokolani« i da je zarobljeno 80 Nemaca.

je oslabio i Brigada se u toku prvog perioda zadržala na dostignutim položajima.

Šesta krajiška brigada prve grupe. Šesta krajiška brigada 31. decembra u 10 časova krenula je iz sela Slavičke ali su je otkrili neprijateljski avioni i tukli kolone u pokretu pa je Brigada zakasnila u napadu za jedan i po čas. Brigada nije uspela da se neprimetno provuče kroz spoljnu odbranu grada. Borba se povela na periferiji grada i 6. brigada je u polučasovnoj borbi zauzela neprijateljske predstražne položaje. Odavde je krenula centru grada i izbila do glavnog drumu, gde se povela žestoka borba. Usled jakog otpora neprijatelja i, verovatno, slabe koordinacije i upotrebe jedinica bataljoni 6. krajiške brigade bez naređenja povukli su se iz grada i otišli u selo Motike.²⁰ U Motikama, udaljenim od Banjaluke oko 3 km, Brigada je ostala u toku 1. januara. Naređeno joj je da ponovo napadne Banjaluku na istom mestu i na isti način.

U 22 časa 1. januara 6. krajiška brigada ponovo je izvršila napad i uspela da se probije do linije na kojoj je ranije bila i sa koje se povukla iz grada. Borba se vodila celu noć. Pokušaji Brigade da se više uklini u odbranu ostali su bez uspeha i Brigada je u toku prvog perioda ostala na dostignutoj liniji.

Treća lička brigada zakasnila je u napadu i nije ni prvog ni drugog dana zauzela aerodrom, pa se ograničila na blokadu istog.²¹ U takvom rasporedu ostala je u toku prvog perioda.

Druga grupa. Jedinice druge grupe napale su neprijatelja na desnoj strani Vrbasa,²² zauzele skoro sva uporišta i pokušale da se prebace na levu stranu reke, ali u tom nisu uspele. U toku prvog perioda ostale su na desnoj

²⁰ Izveštaj Štaba 6. krajiške brigade od 13. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 74, 231.

²¹ Izveštaj Štaba 3. ličke brigade od 4. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 22, 76.

²² Izveštaj Štaba 11. divizije od 15. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 85, 272. U ovom izveštaju stoji Gornji Šeher. Verovatno se radi o omašci, jer je Gornji Šeher na levoj strani Vrbasa i napadala ga je 3. krajiška brigada. Donji Šeher je na desnoj strani i napadala ga je 12. krajiška brigada.

strani reke i štitile desni bok 3. krajiške proleTERSke brigade.

Četvrta grupa. Četvrta grupa napala je u određeno vreme Bos. Gradišku, ali nije uspela da je oslobodi. Njene jedinice povukle su se iz Gradiške i od komunikacije Gradiška — Banjaluka²³ i to je bilo presudno za uspeh u napadu na Banjaluku.

Dejstvo pete grupe nije imalo bitnijeg značaja za uspeh u napadu na Banjaluku, niti na dejstva 13. krajiške brigade, te se i ne obrađuje. Saveznička avijacija, mada je tražena, nije uzela učešća u podršci jedinica 5. korpusa.

Drugi period. Treća krajiška brigada treće grupe. Kada je od Bos. Gradiške oko 12 časova 2. januara u Banjaluku stigao 901. grenadirski školski puk sa tenkovima, levo krilo 3. krajiške brigade, njen 4. bataljon, bio je primoran da se povuče iz grada.²⁴ Međutim, on je opet snagama 13. brigade prešao u napad i dostigao liniju koju je ranije držao. Sad je izvršeno izvesno pomeranje snaga, pa je 4. bataljon 3. krajiške brigade »preuzeo pravac prema hotelu »Palas«.»²⁵ Tako se čitava brigada zadržala na dostignutoj liniji.

U toku 2. januara 3. krajiška brigada je dobila naređenje od Štaba 5. korpusa za povlačenje iz grada. Brigada se povukla noću između 2. i 3. januara. Njeni bataljoni su 3. januara ujutru bili na liniji »Han-Kola — Krupa na Vrbasu gde su predanili.«²⁶ Time je završen njen napad na Banjaluku.

Trinaesta krajiška brigada prve grupe. Trinaesta krajiška brigada, zauzevši Sokolanu, produžila je da vrši

²³ Izveštaj Štaba 11. krajiške brigade od 15. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 89, 292.

²⁴ Štab 3. krajiške proleTERSke brigade u svom izveštaju o tom povlačenju ne govori ništa, dok u izveštaju 13. krajiške brigade stoji da se taj bataljon povukao van grada. To tvrdi i Samardžija u svom napisu i to se može uzeti kao tačno.

²⁵ Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 5. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 31, 98.

²⁶ Izveštaj štaba 3. krajiške proleTERSke brigade od 18. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 103, 337.

pritisak na kasarnu žandarmerijskog puka, Kočića park i hotel »Bosnu«. Međutim, oko 12 časova 2. januara od Gradiške u Banjaluku je stigao 901. grenadirski školski puk, koji je bio motorizovan i ojačan sa tenkovima. Stigavši u Banjaluku, puk, je napao jedinice 6. krajiške brigade i izbacio ih iz grada. Šesta krajiška brigada se povukla u selo Motike, pa je levo krilo 13. krajiške brigade i zaleđe ostalo otkriveno i neobebeđeno.

Okolo 14,30 časova 16 tenkova uklinilo se u raspored 13. brigade. Odmah su počeli da gađaju iz topova i mitraljeza kuće u kojima su bili borci 3. i 2. bataljona 13. brigade. Naročito jak pritisak izvršen je na 2. četu 3. bataljona. Kuća u kojoj je bio 1. vod 2. čete 3. bataljona odjednom je planula. Tenkovi su i dalje gađali i u kuću je upala neprijateljska pešadija i ovaj vod je potpuno uništen. Tenkovi iza kojih je bila pešadija vršili su pritisak i na zgradu u kojoj je bio 2. vod iste čete. Borci su bombama i benzinskim flašama zadržali tenkove. Videvši u kakvoj se situaciji nalazi, komandir 2. čete 3. bataljona Dušan Kasapović komandovao je juriš na tenkove i potrčao prema njima. Pao je pogođen ispred tenkova. Tu je poginuo i komesar njegove čete Momčilo D. Banjac. Tenkovi su opkolili zgradu sa svih strana. Iz topova su gađali najpre po gornjem delu, a zatim su pomerili cevi i tukli sprat. Borci 2. voda spustili su se u podrum zgrade. Odatle su pokušali da odbiju tenkove, ali je sve ostalo uzalud. Pri pokušaju da se popne na sprat već razrušene kuće i odatle baci flaše na tenkove, poginuo je vodnik Dušan Bodirožić. Od ovog voda ostalo je još desetak boraca.

Tada se na ulici pojavio komandant 3. bataljona 13. krajiške brigade Nikola Bokan. Trčao je za tenkom i, kad je tenk malo zastao da bi se orijentisao, Bokan ga je pristigao i pod njega podbacio svežanj bombi, pa skočio u jarak pored ulice. Na zadnjem delu tenka nešto je planulo i počeo se dizati gust, crn dim. Tenk je krenuo napred ka ostalim tenkovima. Nastala je pometnja i na jednom drugom tenku otvorila se kupola. Bokan je hitro skočio u njega i unutra ubacio bombu. Ovaj tenk bio je uništen. Pri-

metivši svoga komandanta bataljona na ulici u borbi sa tenkovima, borci su izašli iz kuća i napali tenkove i pešadiju koja je bila za njima.²⁷

U povlačenju jedna tanketa je udarila u drvo i malo se zanela. Naime, Božo Miljuš je sa otvora na lastavici jedne kuće pustio rafal iz puškomitraljeza po tanketi i usled toga ona se zanela i udarila u drvo.^{27a} U tom času komandant 2. bataljona 13. krajiške brigade Pero Kasapović skočio je na nju i iz revolvera poubijao posadu. Još jedan tenk je zapaljen i ostali su bili primorani da se povuku.

U isto vreme pojavila su se 4 neprijateljska aviona i počela tući položaje 13. brigade. Oni su u brišućem letu iz mitraljeza tukli mesta na koja je neprijatelj ispaljivao crvene rakete. Od zarobljenika u Sokolani komandant 2. bataljona doznao je ugovorene znake za avijaciju i artiljeriju, pa je odmah počeo avionima pokazivati druge ciljeve, gde nije bilo naših jedinica. Iste ciljeve pokazivao je i neprijateljskoj artiljeriji pa su ona i avijacija počele da ih tuku.

Videvši da ovako neposrednim napadom na položaje 13. brigade ne može postići uspeh, neprijatelj, zaobilaznim putem preko terena koji je trebalo da drži 6. krajiška brigada, zalazi izdaleka za leđa snagama 13. krajiške brigade. Tenkowska kolona preko Petričevca i Pištelića napada 13. brigadu i onemogućava povlačenje u tom pravcu. Ti tenkovi naišli su na zarobljene neprijateljske vojnike koje je Vaso Banjac sa grupom boraca sprovodio u Štab Brigade. Neprijateljski vojnici su odmah počeli da beže i penju se na tenkove. Tako su neprijateljski vojnici odobljeni i zajedno sa tenkovima uputili se položajima 13. brigade, pokazujući im gde se oni nalaze. U jedinicama su se počele pronositi vesti da neprijatelj opkoljava Brigadu, da je 6. brigada odstupila, da su samo oni ostali u gradu i da će izginuti i slično.

²⁷ Nikola Bokan poginuo je u drugom napadu na Banjaluku 18. IX 1944. godine kao zamenik komandanta 13. krajiške brigade. I on i Pero Kasapović isticali su se u svim borbama koje je Brigada vodila, pa su obojica proglašeni narodnim herojima.

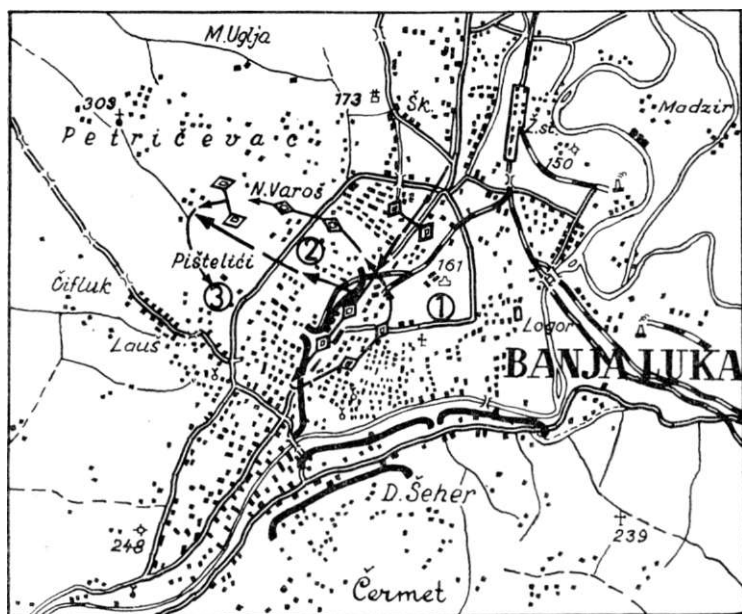
^{27a} Izjava Petra Solomuna, tadašnjeg zamenika komandanta 3. bataljona 13. krajiške brigade, učesnika u napadu na Banjaluku.

Zbog svega toga 13. krajiška brigada i 4. bataljon 3. krajiške brigade bili su primorani da se povuku na uzvišenja južno od Lauša. Tako je i levo krilo 3. krajiške brigade moralo da se povuče na obližnja brda.

Po izvlačenju »na obližnja brda izvan grada« Brigada se sredila i zajedno sa 3. krajiškom brigadom ponovo prešla u napad. Oko 17 časova 13. brigada je bila ponovo u gradu. Njena prethodnica naišla je pred Sokolanom na dva neprijateljska tenka koji su odmah čim je na njih bačeno nekoliko bombi pobjegli ka centru grada. Posle toga snage 13. brigade posele su iste položaje koje su ranije držale.

INTERVENCIJA NEPRIJATELJSKIH TENKOVA

R. 1 : 50.000

Legenda :

- 1) Pravac kuda su se povukli tenkovi i promenili pravac napada.
- 2) Pravac povlačenja 6. krajiške brigade.
- 3) Mesto gde su se zarobljeni neprijateljski vojnici pridružili tenkovima.

Treći bataljon 13. krajiške brigade pretrpeo je u toku dana znatne gubitke pa se zbog toga morao skratiti front Brigade. Tako je u sporazumu sa 3. krajiškom brigadom njen 4. bataljon preuzeo pravac prema hotelu »Palas«. Prvi bataljon 13. brigade dobio je zadatak da napada i blokira kasarnu žandarmerijskog puka 2. bataljona — hotel »Bosna«. Treći bataljon 13. brigade sada je dobio zadatak da osigura bok snaga 13. krajiške brigade, sa strane gde je trebalo da se nalazi 6. krajiška brigada.

Oko 20 časova bataljoni 13. brigade počeli su napad na kasarnu žandarmerijskog puka i prodiranje ka hotelu »Bosna.«²⁸ Bataljon koji je nadirao železničkoj stanici blokirao je kasarnu žandarmerijskog puka i počeo vršiti pripreme za likvidaciju iste, dok je 1. bataljon prodro do hotela »Bosna«.

U 22 časa 2. januara u pomoć Banjaluci stigao je i 3. bataljon 383. grenadirskog puka, koji je odmah stupio u dejstvo. U ovo vreme 13. krajiška brigada je obavestena usmeno preko 3. krajiške brigade da se sve jedinice povlače iz grada i da se i ona povuče.²⁹ Oko 23 časa 2. januara 1944. godine poslednji delovi 13. krajiške brigade napustili su grad i povukli se preko Lauša ka Saračici. U toku 3. januara jedinice 13. brigade nalazile su se na prostoru Koprivnjak — Bistrica — Jošikova Voda. Noću između 2. i 3. januara neki ranjeni borci 13. brigade koji su bili odvojeni od jedinica uspeli su da se izvuku iz grada i dođu u svoje jedinice.

U borbama za Banjaluku 13. krajiška brigada, prema njenom izveštaju, ubila je oko 180 neprijateljskih vojnika i oficira, a zarobila 122. Zaplenila je 10 puškomitraljeza, 10 automata, veći broj pušaka i pištolja i oko 15.000 metaka, dok je izgubila 3 protivkolska topa. Prema istom izveštaju, Brigada je imala 29 mrtvih i 77 ranjenih boraca i rukovodilaca. Međutim, kako se docnije pokazalo, 13. krajiška

²⁸ Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 15. 1. 1944. godine. Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 444

²⁹ Iato.

brigada imala je 44 mrtva i 113 ranjenih boraca i rukovodilaca.³⁰

Partijski rukovodilac 13. krajiške brigade u svom izveštaju od 7. februara 1944. godine o tom kaže:

»Naređenje za napad na Banju Luku naš štab dobio je od štaba IV Divizije. Između ostaloga taj štab nam je podvukao da Banja Luka mora pasti i da odstupanja nema. Mi smo to naređenje tako i shvatili i u tome duhu pripremili sve rukovodioce mobilisali partiju i Skoj. Na partijskom sastanku naše štabske ćelije odlučili smo da Partijskim putem upitamo da li je zbilja akcija na Banju Luku bila tako zamišljena i ako nije onda tražimo da nam se odgovori zašto je štab IV divizije nama tako naređenje izdao. Ovo pitanje postavljamo zato što smatramo da nam nije tako naređenje bilo izdato da ne bismo imali ovoliki broj izbačenih iz stroja. Isto tako da nas je štab divizije blagovremeno obavestio o dolasku pojačanja isto tako mogli smo izbeći velik broj žrtava. Po ovome molim Vas da nam odgovorite.«³¹

Očigledno je da je rukovođenje 13. brigadom u napadu podbacilo i da je to imalo ozbiljne posledice kako u izvršenju zadatka u celini, tako i za samu Brigadu, u čijim redovima je bilo dosta novomobilisanih boraca. Istina Štab prve grupe, odnosno 4. krajiške divizije, izdao je u 2 časa 3. 1. 1944. godine zapovest za posedanje novih položaja Tako je 13. krajiškoj brigadi bilo naređeno da zauzme pre zore položaj na liniji Jošikova Voda — Veliki Brankovac — Borkovići.« Ta zapovest izdata je sa zakašnjenjem. U istoj zapovesti se 13. brigadi naređuje da protivkolska oruđa postavi na cesti,³² ali ta oruđa bila su pala u ruke neprijatelja 2. januara.

Trinaesta krajiška brigada nije u potpunosti izvršila zadatak koji joj je postavljen od strane prve grupe. Sto u tome nije uspela ima više razloga, a osnovni leži u činjenici da se 6. krajiška brigada povukla iz grada, otkrila levo krilo 13. brigade i omogućila neprijateljskim tenkovima d? joj dođu za leđa.

Neprijatelj je imao, prema sopstvenom izveštaju, 344 mrtva i 68 ranjenih domobrana, ili mrtvih i 58 ranjenih

³⁰ Partijski izveštaj zamenika politkomesara 13. krajiške brigade od 7. 2. 1944. godine, Arhiv VII, Mikroteka, film 6, snimak 249—251.

³¹ Isto.

³² Zapovest Štaba 4. krajiške divizije od 3. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 13, 53.

Nemaca.³³ Poginulo je 7 ustaških oficira i 25 podoficira. Prema izveštaju Pavelićevog velikog župana profesora Husejina Alića poginulo je oko 300 građana, 46 domobrana, 4 ustaše, 5 redara i 62 Nemca, a ranjeno 88 domobrana. Od »vidnijih« građana Banjaluke odvedeni su ministar prometa inž. Hilmija Bešlagić sa bratom Hakijom, doktor Asim Kulenović i doktor Pero Stjepanović.³⁴

Grad je za vreme napada mnogo oštećen, mnoge kuće su izgorele, delimično porušene i razbijeni prozori. Izgorela je zgrada Trgovačke akademije, dve osnovne škole, »Crna kuća«, zgrada trgovine »Vrbas«, zgrada ureda glavar građanske uprave i Zavod za suzbijanje sifilisa. Pokidana je električna i vodovodna mreža. Bez obzira na povlačenje 6. krajiške brigade i teške uslove u koje je dovedena 13. krajiška brigada tim povlačenjem, ne može se opravdati ni povlačenje 13. krajiške brigade iz grada. Očito je da je rukovođenje njenim jedinicama donekle podbacilo i da se nije pokušalo da se obezbedi bočno i zadrži na dostignutoj liniji. Ono je dozvolilo da borački sastav podlegne uticaju alarmantnih vesti i da se neograničavano povlači, što je dovelo do velikih gubitaka i rukovodilaca i boraca. Ponovni povratak 13. krajiške brigade u grad, njeno izbijanje na ranije dostignutu liniju i zauzimanje Sokolane pokazalo je u kakvoj je situaciji bio neprijatelj i šta se moglo postići da je bilo veće upornosti i snalažljivosti kod svih jedinica za vreme napada.

Brigada u šestoj neprijateljskoj ofanzivi

Odbijanjem napada na Banjaluku i uspostavljanjem svojih garnizona u dolini Vrbasa, Nemci su zadržali komunikaciju koja vodi dolinom reke. Ali, za njih je bilo važno ovladati slobodnom teritorijom u Bosanskoj krajini, pa su nastojali da svoje postojeće garnizone oko te teritorije dobro utvrde, kako bi im poslužili kao oslonci za dalja

³³ Dnevno izvešće broj 5 od 5. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 196, 646.

Dnevno izvešće broj 9 od 9. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21 199, 664.

³⁴ Izvešće Velike župe Sana i Luka od 8. 1. 1944. godine o napadu na Banjaluku, Arhiv VII, k. 156, reg. br. 1/4—1.

dejstva.³⁵ Prostorija Ključ, Mliništa, Jajce, Mrkonjić, Čađavica bila je veoma važna za Nemce, jer su sa nje mogli preduzimati nastupanje ka slobodnoj teritoriji.

Vrhovni štab je često podvlačio važnost pravaca koji sa te prostorije vode ka centru slobodne teritorije u Bosanskoj krajini i na potrebu održavanja čvrste veze između 1. proleterske divizije i delova 5. korpusa koji su imali zadatak da te pravce zatvore. U izvršavanju tih zadataka bila je angažovana i 13. krajiška brigada.

Izdavši naređenje za povlačenje iz Banjaluke i odustajanje od napada Štab 5. korpusa je orijentisao jedinice na zatvaranje pravaca koji izvide ka slobodnoj teritoriji. Prema tom rasporedu 6. krajiška brigada dobila je zadatak da zatvori pravac Sanski Most — Prijedor, a 3. krajiška proleterska brigada — da se povuče cestom Banjaluka — Han-Kola na prostor Rekavice — Han-Kola, gde će se odmoriti, a zatim povući na prostor Dobrinja — Krupa na Vrbasu. Ovoj brigadi je naređeno da u toku prvog dana uznemirava neprijatelja u Gornjem Seheru.

Trinaesta krajiška brigada dobila je zadatak da u toku 3. i 4. januara 1944. godine ostane u selima Goleš, Bistrica, Borkovići »s tim da njeni prednji delovi uznemiravaju Banjalučki garnizon sa pravca Pavlovac.«³⁶ I jedinicama 11 divizije naređeno je da u toku 3. i 4. januara uznemiravaju neprijatelja u Banjaluci sa istočne strane. Stab Korpusa je smatrao da će ovim uznemiravanjem dovesti neprijatelja u zabludu u pogledu daljih namera i navesti ga na to da »izvrši pomeranje svojih snaga na banjalučko područje.« Išlo se zatim da se što više olakša položaj naših snaga u istočnoj Bosni.

Ovim naređenjem Korpus je izuzeo 13. krajišku brigadu ispod komande 4. krajiške divizije i stavio je neposredno pod svoju komandu. Ipak, Stab 4. divizije 3. januara naredio je 13. krajiškoj brigadi da pre svitanja istog dana zauzme položaje na liniji Jošikova Voda — V. Bran-

³⁵ Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, izdanje VII JNA, knjiga druga, strana 82.

³⁶ Naređenje Štaba 5. korpusa od 2. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 8, 35.

kovač — Borkovići, a da manje delove isturi u Mali Prnjavor, na Koprivnjak i iznad Saračice.³⁷ Postavljanje Brigade na ove položaje imalo je cilj da spreči neprijatelja da proдре do Bronzanog Majdana dok se ne povuče 3. lička brigada, koja je napadala aerodrom u Zalužanima. Zbog toga je 13. brigadi naređeno da ruši komunikaciju Banjaluka — Bronzani Majdan.

Međutim, Brigada nije bila dobila ovo naređenje 4. divizije, a neprijateljski tenkovi i pešadija već su bili krenuli prema Bronzanom Majdanu i prošli pored delova 13. brigade. Brigada nije imala protivtenkovskih oruđa, pa su tenkovi neometano otvarali vatru na njene delove koji su se nalazili sa južne strane ceste Bronzani Majdan — Banjaluka. Njeni položaji bili su na liniji Regodići — Kremenovići — Lolići — V. Brankovac — Šarići — Marijanci — Gojkovići — Arsenići. Stab Brigade tada je bio u zaseoku Bunići, iza centralnog dela rasporeda, a jedan bataljon se nalazio u selu Golešima.³⁸ Prema tome, jedinice Brigade nisu mogle da se odmore posle teških borbi u Banjaluci. Neprijatelj je hteo da ih odbaci što dalje od Banjaluke i već 4. januara krenuo sa 19. tenkova i 1 kamionom prema Bronzanom Majdanu. Neprijatelj je tada došao do Majdana. Međutim, njegove delove napala je 3. lička brigada i 2. bataljon 13. krajiške brigade i oni su se vratili u Banjaluku, ali su noću između 4. i 5. januara patrolirali istom komunikacijom. Isto su činili i pre podne 5. januara, ali je brigada toga dana u 13 časova krenula za selo Pervan, gde je zanoćila.³⁹

Brigadi je 5. januara zamenik komandanta 10. divizije preneo naređenje Štaba 5. korpusa prema kome ona ima zadatak da se prebaci na prostor Gornjeg Ratkova radi zatvaranja pravca Banjaluka — Čađavica. Tako je Brigada napustila Pervan i krenula na određenu joj prostoriju. Šestog januara pre podne brigada je stigla na prostor

³⁷ Zapovest Štaba 4. krajiške divizije od 3. 1. 1944. godine. Zbornik, IV, 21, 13, 53.

³⁸ Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 4. 1. 1944. godine. Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 3—4.

³⁹ Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 5. 1. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 4—4.

Pavići — Kočići — Vaganac, gde je uspostavila vezu sa 3. krajiškom brigadom i Udarnim odredom.⁴⁰ Međutim, dok je Brigada bila na prostoru zapadnije od Banjaluke, kolona 92. nemačkog motorizovanog puka krenula je iz Banjaluke prema Kadinoj Vodi.⁴¹ Ova kolona je 5. januara iznenadila delove 3. krajiške proleterske brigade kod Kadine Vode i razbila ih, pa se Brigada povukla i posela dubinske položaje istočno od komunikacije Kadina Voda — Sitnica.⁴² Tako je 13. krajiška brigada sa njom i Udarnim odredom uspostavila vezu, posedajući položaje zapadno od ceste Kadina Voda — Sitnica.

Trebalo je da 3. i 13. krajiška brigada spreče ili usporu pokret delova 92. motorizovanog puka u pravcu Sitnice i dalje prema Jajcu. Međutim, neprijatelj je 7. januara stigao u Sitnicu⁴³ i Čađavicu, odbacivši delove 3. krajiške brigade od komunikacije. Brigada se tada prebacila na komunikaciju Čađavica — Mrkonjić — Jajce i izgubila vezu sa 13. krajiškom brigadom.

Nastupanje 92. motorizovanog puka imalo je cilj: brzim prodorom od Banjaluke odbaciti naše snage od komunikacije Banjaluka — Čađavica — Mrkonjić, povratiti Mrkonjić i probiti se do Jajca. Prodorom ove neprijateljske jedinice u Jajce otežalo bi se stanje naših jedinica u srednjoj Bosni, koje su bile angažovane u borbama sa 1. brdskom i 7. SS-divizijom, pa je Vrhovni štab naredio 1. proleterskom korpusu da 6. diviziju odmah uputi u susret 92. motorizovanom puku i spreči njegovo prodiranje ka Jajcu.⁴⁴

Štab 5. korpusa naredio je 13. krajiškoj brigadi da se hitno prebaci »na zatvaranje komunikacije Čađavica —

⁴⁰ Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 8. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 45, 154.

⁴¹ Dnevno izvešće Glavnostožernog ureda oružanih snaga NDH od 8. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21 198, 659.

⁴² Izveštaj 3. krajiške brigade od 18. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 103, 337.

⁴³ Dnevno izvešće Glavnostožernog ureda oružanih snaga NDH od 10. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 201, 677.

⁴⁴ Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, izdanje VII 1965. godine, strana 57.

Ključ⁴⁵ i da smeni delove Udarnog odreda koji su do tada imali taj zadatak. Korpus je tada naredio Brigadi da delom snaga napadne neprijatelja sa povoljnih položaja zapadno od komunikacije, a delom snaga da bude aktivna na prostoru Čađavica — Sitnica. Trebalo je onemogućiti slobodno kretanje neprijatelja komunikacijom Banjaluka — Mrko-

Omladinci, borci 13. krajiške brigade, koji su februara 1944. godine upućeni u SSSR na školovanje

U prvom redu sleva nadesno: Damjan Dakić, Vid Krajčić i . . .
U drugom redu: Jovo Landaka, Simo Vračar i Milorad Pilić

njić i nanositi mu gubitke, uz istovremeno sprečavanje pokreta prema Ključu od Čađavice. Tako su se 2. 3. i 4. bataljon 13. krajiške brigade noću između 8. i 9. januara prebacili na prostor Dolovi — Orahovijani s ciljem sprečavanja neprijateljskog pokreta od Čađavice ka Ključu, a 1. bataljon je ostao na prostoru Okruglica — Babići.

⁴⁵ Naređenje Štaba 5. korpusa od 8. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 39, 134.

Desetog januara 1. bataljon 13. brigade napao je iz zasede na Okruglici neprijateljsku kolonu od 18 kamiona i 5 tenkova koja se od Banjaluke kretala ka Čađavici. Usled dolaska pojačanja 1. bataljon se povukao bez gubitaka. Ovog dana naveče 4. bataljon iste brigade, po naređenju Štaba 5. korpusa, krenuo je prema Mrkonjiću u cilju izvršenja demonstrativnog napada i izviđanja.

Prvi bataljon je ponovo postavio zasedu na Okruglici, pa je 11. januara na nju naišla neprijateljska kolona od 10 kamiona i nekoliko tenkova. Jedan kamion naišao je na nagaznu minu, koju je na cesti postavio 1. bataljon, pa je uništen. Neprijatelj je prihvatio borbu i primorao delove 1. bataljona da se povuku mada su mu naneli gubitke od oko 25 mrtvih i ranjenih vojnika. Bataljon je imao 2 mrtva borca. Zaplenio je 1 pušku, 1 automat, oko 1.000 metaka i 5 pari cipela i uništio 1, a oštetiio 2 kamiona.⁴⁶

Istog dana 2. i 3. bataljon 13. brigade napali su neprijateljsku kolonu od 20 kamiona i 6 tenkova na cesti iznad sela Dolovi kod Čađavice. Dva kamiona i 1 tenk te kolone naišli su na nagazne mine, koje su postavile jedinice Brigade na cesti i jače su oštećeni. U borbi je ubijeno desetak neprijateljskih vojnika, dok je ranjen jedan naš borac. U to vreme naišla je još jedna neprijateljska kolona od Sitnice pa su se bataljoni morali povući.

Štab 5. korpusa je u vezi sa nastalom situacijom naredio izvesno pomeranje snaga i posedanje novih položaja. Međutim, jedinice nisu posele položaje prema naređenju Štaba Korpusa. Treća lička brigada nije odmah otišla sa položaja koje je držala niti ju je smenila 3. krajiška brigada, kako se očekivalo. Naprotiv, ona je 11. januara izdala naređenje svojim bataljonima, detaljišući njihov raspored u sprečavanju neprijatelja da od Mrkonjića prodre za Mliništa.⁴⁷ Treća krajiška brigada prebacila se 12. januara u Ribnik, a odavde je sutradan krenula preko Potoka za Prekaju i Drvar.⁴⁸ Jedino je 2. bataljon 13. brigade neš-

⁴⁶ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

⁴⁷ Zapovest Štaba 3. ličke brigade od 11. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 61, 194.

⁴⁸ Izveštaj Štaba 3. proleterske krajiške brigade od 20. 1. 1944. godine, Arhiv VII, k. 714. br. reg. 13/1—2.

to docnije krenuo za Slatinu u cilju sprečavanja prodora neprijatelja preko Slatine za Ribnik. Ovaj bataljon uspostavio je vezu sa 3. ličkom brigadom i Udarnim odredom čiji su se delovi nalazili na položajima oko Strbine. Ostali bataljoni 13. brigade ostali su na položajima prema Čađavici sa ranijim zadatkom.

Za Stab 5. korpusa bilo je važno da se spreči prodor neprijatelja u Ribnik pošto su se tamo nalazile neke ustanove a i saveznički avioni tih dana bacali su oružje i opremu jedinicama Korpusa u Ribnik.

Trinaestog januara jedan neprijateljski kamion kod Čađavice naišao je na nagaznu minu i teže je oštećen, a nekoliko neprijateljskih vojnika je ranjeno. Pošto je kamion bio oštećen i nije mogao da se kreće, neprijatelj ga je zapalio i produžio pokret ka Mrkonjiću.

Pred noć 19. januara neprijateljska kolona od 57 kamiona i nekoliko tenkova naišla je od Banjaluke. Kolonu je na Sitnici napao 4. bataljon 13. brigade i zadržao je oko pola časa. Međutim, neprijatelj je odbacio bataljon od komunikacije i produžio za Mrkonjić.

Drugi bataljon je 25. januara došao u sastav Brigade, pa su 1, 2. i 4. bataljon 13. krajiške brigade noću između 26. i 27. januara izvršili čišćenje prostora Dujakovci — Sričići — Kočići od četnika. Mestimično je došlo do manjih sukoba sa četnicima i ovi bataljoni su ostali na tom prostoru, dok je 3. bataljon ostao u selu Dolovi sa zadatkom zatvaranja pravca Čađavica — Ključ.

Kako je 13. krajiška brigada u napadu na Banjaluku imala veće gubitke i posle toga neprekidne borbe i pokret, to je imalo loših posledica za sastav Brigade. Brigada je pred napad na Banjaluku imala 1.450 boraca.⁴⁹ Pošto je jedan broj boraca mobilisan s područja koje su kontrolisali četnici, to onako teške borbe u Banjaluci i toliki broj izbačenih iz stroja, nisu mogli proći bez posledica. Uz to i članovi Partije nisu imali neophodnog iskustva da bi potpuno odgovorili situaciji koja je nastala posle napada na Banjaluku. Neprijatelj je počeo sa svojim nadiranjem od Banjaluke u pravcima koje je zatvarala 13. brigada i nje-

⁴⁹ Izveštaj zamenika politkomesara 13. krajiške brigade od 1. 12. 1943. godine, Arhiv VII, Mikroteka, film 5, snimak 310—311.

govi avioni su skoro svaki dan tukli jedinice Brigade. O gubicima u Banjaluci čuli su i roditelji novomobilisanih, pa su počeli dolaziti u jedinice Brigade u posetu svojim sinovima i rođacima. Bilo je i takvih koji su posete činili po nalogu četnika i koji su nagovarali svoje poznanike da napuste jedinice i vrate se kući. Čak su i neki koji su bili u Brigadi kao borci delovali u tom smislu. Pored toga, četnici su počeli dolaziti kućama onih koji su otišli u partizane i vršiti teror nad njihovim porodicama. Sve to skupa dovelo je do pojave dezerterstva i stvorilo ozbiljan problem u Brigadi. Iz Brigade je dezertiralo 78 boraca, među kojima 1 član Partije i 4 člana skojevske organizacije.⁵⁰

U vezi sa problemima koji su iskršli u Brigadi posle napada na Banjaluku, za vreme pokreta neprijateljskih kolona i borbe sa njima, preduzete su partijsko-političke i vojničke mere. U svim bataljonima održane su bataljonske konferencije, kojima su prisustvovali članovi Štaba Brigade i Politodjela, koji je Brigada dobila početkom januara. Na njima se raspravljalo o uzrocima dezerterstva, nedostatku budnosti, nedovoljno pravilnom odnosu starih prema novomobilisanim borcima i drugom. U radu partijske organizacije posebna pažnja bila je posvećena nastalim problemima. Na sastancima je vršena analiza napada na Banjaluku, isticani su nedostaci i primeri uspešnog odolevanja navalni neprijateljskih tenkova u veoma kritičnoj situaciji. Tako su partijske ćelije svoj rad orijentisale na rešavanje nastalih problema, a u prvom redu dezerterstva.

Održano je i političko savetovanje svih komesara i njihovih zamenika, kao i političkih delegata vodova iz čitave Brigade. Ovom savetovanju prisustvovao je i komesar 10. divizije. Na savetovanju se raspravljalo o svim aktuelnim problemima u Brigadi. Utanačen je i način političkog rada u jedinicama i na terenu.

Učinjeno je nešto i u pogledu kulturno-prosvetnog rada, mada za to nije bilo povoljnih uslova, s obzirom na sastav Brigade i njegov opštekulturni nivo. Zbog toga taj rad se bio sveo na opismenjavanje nepismenih i spremanje

⁵⁰ Izveštaj zamenika politkomesara 13. krajiške brigade od 7. 2. 1944. godine, Arhiv VII, Mikroteka, film 6, snimak 249—251.

nekih skečeva i horskih pesama. Bili su organizovali čita-
lačke grupe, izdavanje usmenih novina i priređivanje ša-
ljivih večeri. U Brigadu je došla kulturna ekipa 10. divi-
zije i dala priredbe u svim četama.

Običeni su svi aktivni Skoja i, na kraju, održana je
brigadna konferencija Skoja, kojoj su prisustvovala i dva
člana Oblasnog komiteta Skoja. Sve ovo je rađeno u toku
priprema za 2. omladinski kongres, koji je predstojao.⁵¹

Za vojnički rad sa vodnicima i desetarima određeni su
vojni instruktori pri svakom bataljonu. Održavane su i
vojne konferencije štabova bataljona i komandi četa. Stab
Korpusa je odštampao više vojnih podsetnika i dostavio
ih Brigadi, koja ih je podelila po jedinicama. Tom prili-
kom Stab Brigade je izdao uputstva bataljonima kako da
se pristupi proučavanju vojnih podsetnika. Naglašeno je
da se podsetnici prouče na sastancima štabova bataljona,
a zatim na četnim konferencijama. Rečeno je da se teme
podele na predavanja iz borbene obuke, ratne službe, na-
stave gađanja, stražarske službe, strojeve obuke, čitanja
karata, službe veze i zatim da se pređe na praktičan rad
vodnika i desetara.⁵² Vreme kad jedinice nisu bile u bor-
bi ili u pokretu korišćeno je za teoretsko i praktično obu-
čavanje starešina i boraca.

Za ovo vreme vršena je i teoretska prorada Rezolu-
cije ZAVNOBIH-a, odluka drugog zasedanja AVNOJ-a,
referata maršala Tita i članaka iz štampe. Prorađivan je i
materijal o životu i radu Lenjina, povodom dvadesetogo-
dišnjice njegove smrti. Tom prilikom bilo je raspisano i
takmičenje po svim partijskim ćelijama za učenje zakletve
koja je izašla u SSSR-u povodom Lenjinove smrti. Zatim,
prorađivan je razvitak društva, i organizaciono pitanje
Partije.

Dosta je urađeno i na objašnjavanju situacije na fron-
tovima, položaju Nemačke i razlozima koji su je rukovo-
dili da preduzme svoju 6. ofanzivu protiv jedinica Narod-
nooslobodilačke vojske Jugoslavije. Sve to skupa i naroči-

⁵¹ Izveštaj zamenika politkomesrara 13. krajiške brigade od
7. 2. 1944. godine, Arhiv VII, Mikroteka, film 6, snimak 249—251.

⁵² Dopis štaba 13. krajiške brigade od 18. 1. 1944. godine. Arhiv
VII, k. 1281. br. reg. 6—4.

to uspešno progonjenje četnika uticalo je na sređivanje stanja u Brigadi.

Komandant Brigade i komandanti 2. i 3. bataljona bili su na vojnom kursu u Jajcu. Kurs je završio rad 23. 12. 1943. godine i učesnici kursa otišli su u svoje jedinice. Komandant Brigade, pošto je oboleo na plućima za vrerne boravka na kursu, upućen je na lečenje u bolnicu u Crkveno. Na lečenju je ostao mesec dana. Za vreme njegovog odsustvovanja, dužnost komandanta vršio je njegov zamenik. Polovinom januara komandant je došao u Brigadu. Tada je njegov zamenik upućen na vojni kurs u Drvar. Komesar Brigade razboleo se pa je i on u toku januara bio odsutan iz Brigade.⁵³

Komesar 3. bataljona nije uspešno obavljao svoju dužnost, a uz to bio je i fizički slab pa je stavljen na raspolaganje Štabu 10. divizije, a za komesara bataljona postavljen je Doko Camber, dotadašnji politički komesar čete. Komesar 4. bataljona nije bio aktivan u radu i nekritički se odnosio prema ukazivanju na njegove slabosti, pa je to pitanje rešavala partijska komisija. Pored toga, partijski rukovodilac ovog bataljona Vlado Malešević teže je ranjen, pa je to mesto u Bataljonu bilo upražnjeno. Tada je za partijskog rukovodioca 4. bataljona postavljen Jovo Ninković, dotadašnji brigadni rukovodilac skojevske organizacije. Za brigadnog rukovodioca Skoja postavljen je Dušan Drobac, koji je u Brigadu došao iz Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu.

Dolazak komandanta i komesara posle ozdravljenja u Brigadu i kadrovske promene koje su izvršene u rukovodstvima bataljona, kao i preduzete disciplinske mere od strane partijske organizacije mnogo su doprineli da se stanje u jedinicama počne popravljati i sređivati. Posebno je bila značajna aktivnost jedinica Brigade protiv četnika i njihovih saradnika na terenu južnije od Banjaluke.

U ovo vreme Štab Brigade je naredio da se zavede dnevni raport u jedinicama Brigade. Trebalo je ujutro svakog dana podnositi dnevni raport Štabu Brigade o stanju u bataljonu i položajima koje drži. Sa podnošenjem

⁵³ Izveštaj zamenika politkomesara 13. krajiške brigade od 7. 2. 1944. godine, Arhiv VII, Mikroteka, film 6, snimak 249—251.

dnevnih raporta naređeno je da se počne 1. februara i da se podnose svaki dan obavezno, bez obzira na to da li se jedinica nalazi u pokretu ili ne.⁵⁴ Ovo s obzirom na prostor koji je delio jedinice, nije bilo lako izvoditi. Ali, mnogo je doprinisilo učvršćenju discipline, razvijanju osećanja za tačnost, podizanju budnosti i odgovornosti kod starešin-skog kadra.

U svrhu njegovog sređivanja i jačanja Zmijanjski odred sastavljen od boraca sa terena južnije od Banjaluke³⁵ stavljen je pod komandu 13. krajiške brigade. Brigada je, mađa ni sama nije imala dovoljno sposobnih partijsko-političkih kadrova, dala dva komesara četa i pet vodnih delegata u Zmijanjski NOP odred da bi kod njega stanje popravila, naročito u političkom pogledu.⁵⁶ Stab Brigade je određu davao zadatke, po težini i mestu, kakve je on mogao da izvršava. Tako je Odred sistematski sticao iskustva u borbi i istovremeno zaoštavao pitanje odnosa odredskog sastava prema četnicima i njihovim jatcima.

Petnaestog februara 1944. godine 13. krajiška brigada je imala 1335 boraca po spisku, a na licu — 1231 borca. Od naoružanja Brigada je imala 1 protivtenkovski top, 3 protivtenkovske puške, 4 teška i 6 lakih bacača, 1014 pušaka, 65 puškomitraljeza, 4 teška mitraljeza, 33 automata i 62 pištolja, a municije: 70 granata za protivtenkovski top, 290 za protivtenkovsku pušku i 3 nagazne mine, 84 mine za teške i 80 mina za lake bacače i 60.385 puščanih metaka, eksploziva 77 kg., telefona je imala 6, a telefonskog kabla 14 km. Raspolagala je tada sa 18 jahaćih i 157 tovarnih konja.⁵⁷

Pred napad na Banjaluku Brigada je imala po spisku 1450 boraca. Za vreme napada i neposredno posle njega brojno stanje se smanjilo za 235 boraca. Ovde su uraču-

⁵⁴ Naređenje Štaba 13. krajiške brigade od 31. 1. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 1—6.

⁵⁵ Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 16. 1. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, reg. br. 5—4. Naređenje Štaba 5. korpusa od 1. 2. 1944. godine, Zbornik, IV, 22, 1, 7.

⁵⁶ Naređenje Štaba 13. krajiške brigade za slanje vojnika u druge jedinice, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 9—4.

⁵⁷ Brojno stanje jedinica 10. divizije na dan 15. 2. 1944. godine, Zbornik, IV, 70, 294.

nati poginuli, ranjeni i oni koji su samovoljno napustili i otišli svojim kućama. Prema tome vidi se da je Brigada za mesec i po dana dostigla ranije brojno stanje. To se postiglo na taj način što su skoro svi dezerteri vraćeni u jedinice, a bilo je i onih koji su se oporavili posle ranjavanja i vratili se u svoje jedinice. Do ovog vremena, zahvaljujući vojnim i političkim merama, stanje u Brigadi se sasvim sredilo i posledice napada na Banjaluku su, uglavnom, otklonjene.

Trinaesta krajiška brigada bila je u sastavu 10. divizije. Ali, ona je najmanje bila pod njenom komandom, a najviše pod neposrednom komandom Štaba Korpusa, koji ju je povremeno stavljao pod komandu 4. krajiške divizije. To je često dovodilo do toga da nije najcelishodnije upotrebljavana. Samim tim, to je imalo nepovoljan odraz na Brigadu, njene borbene mogućnosti, razvoj a i na sadejstvo sa jedinicama sa kojima je učestvovala u izvršenju nekog borbenog zadatka.

Tako se, uglavnom, završila tzv. 6. neprijateljska ofanziva na terenu na kom se nalazila i dejsvovala 13. krajiška brigada i neprijateljska dejstva su se prenela na područje Glamoča i Grahova.

U januaru, posle napada na Banjaluku, Brigada je ubila, prema njenom izveštaju, 70 neprijateljskih vojnika i oficira i uništila 8 kamiona i 2 tenka.⁵⁸ Sama je imala 3 mrtva i 1 ranjenog borca.

Dejstva protiv četnika posle neprijateljske ofanzive

Na terenu južnije i jugozapadnije od Banjaluke polovinom februara 1944. godine nalazili su se četnici Bosanskokrajiškog četničkog korpusa i to 1. i 2. njegova brigada, dok se 3. brigada nalazila u centralnoj Bosni. U decembru 1943. godine, pred napad na Banjaluku, 1. četnička brigada imala je 530 naoružanih i 208 nenaoružanih četnika. U 2. brigadi bilo je 532 naoružana i 171 nenaoružan četnik. Pored ovog četnici su imali popisane ljude ko-

⁵⁸ Izveštaj Štaba 13. brigade od 16. 1. 1944. godine, Zbornik, IV, 21, 95, 319.

ji su se nalazili kod svojih kuća bez oružja, a bili su pod kontrolom aktivnih jedinica. Tako je 1. četnička aktivna brigada imala 2.441 četnika, a 2. — 1.765 ljudi u tim tzv. rezervnim brigadama.⁵⁹ Pored svega toga četničke jedinice, izuzev 3. četničke brigade, nisu imale kvalitete borbenih jedinica.

Četničke jedinice u prostoru jugozapadnije od Banjaluke nisu bile vojnički toliko opasne ni za vreme šeste neprijateljske ofanzive ni posle nje. One se nisu mogle nigde ozbiljnije suprotstaviti 13. krajiškoj brigadi, koja je, boreći se protiv njih, stekla veliko iskustvo. Međutim, četnička opasnost sastojala se u tome što su oni napadali manje naše jedinice i ometali druge akcije jedinica Narodnooslobodilačke vojske. Oni su mnogo smetali u političkom pridobijanju i sređivanju terena i borba protiv njih vođena je kad god su to prilike dozvoljavale.

Dejstvom jedinica 13. krajiške brigade i njihovim nalaženjem na terenu gde su bile i pomenute četničke brigade sve više je slabio moral četnika i sve manje su bili spremni da se ozbiljno suprotstavljaju našim jedinicama. I njihovo brojno stanje se smanjivalo pa je i to doprinosilo slabljenju njihove spremnosti za borbu.

Drugog februara, po naređenju Štaba Korpusa, 1. bataljon 13. brigade krenuo je sa prostora Kočići — Mitrovići u selo Surjan sa zadatkom da zatvori pravac Banjaluka — Mrkonjić i spreči pokret neprijatelja dolinom Vrbasa.⁶⁰ Pored toga bataljon je imao zadatak da zaštiti intendanta Korpusa, koji je u Surjanu i okolnim selima prikupljao hranu za Korpus. U to vreme postojali su znaci da se neprijatelj grupiše u Banjaluci i da ima nameru da krene ka Jadranu. Zbog toga je Stab 13. krajiške brigade naredio svojim jedinicama da budu spremne za izvršenje brzog pokreta. Jedinicama je izdato naređenje za svaku eventualnost i one su ostale na ranijim mestima i postavljale zasede četnicima. Tako 1. četa 2. bataljona 1. febru-

⁵⁹ pregled brojnog stanja aktivnih i rezervnih jedinica Bosanskokrajiškog četničkog korpusa na dan 15. 12. 1943. godine, Arhiv VII, BH-V-10473.

⁶⁰ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281. br. reg. 7—1.

ara postavila zasedu četnicima kod crkve na Klisini i ravnala trojicu četnika.

Pokret neprijatelja od Banjaluke nije usledio prema predviđanjima Štaba 13. krajiške brigade, pa je naređeno 2. i 4. bataljonu da izvrše pokret prema selu Pervanu. Bataljoni su krenuli noću između 9. i 10. februara 1944. godine i imali su zadatak da proteraju četnike koji su se počeli prikupljati na prostoru Dobrinja — Pervan — Han-Kola. Desetog februara jedna jača grupa četnika napala je u selu Vilusima 3. četu 2. bataljona. U kraćoj borbi 3 četnika su ubijena i 2 ranjena.

U toku 11. februara 2. i 4. bataljon bili su u pokretu prema selu Donji Pervan, gde su stigli i razmestili se u zaseocima Palačkovići, Vukelići, Arnaućani. Ovde su ostali 12. februara i odmarali se, a sutradan su krenuli prema zaseoku Malbašići. Drugi bataljon opkolio je zaseoke Plavšići, Jačimovići, Gajići, Džajići, zapadnije od Han-Kola. Kad je svanulo, jedinice bataljona počele su da ulaze u zaseoke sa zapada i tako su iznenadile jednu grupu četnika 3. bataljona 1. četničke (Mišićeve) brigade. Tom prilikom zarobljeno je 15 četnika, od kojih su 3 bila ranjena. Među ranjenicima bio je komandir 10. čete 3. bataljona 1. četničke brigade, a uhvaćen i komandir 7. čete istog bataljona.⁶¹ U ovoj borbi ranjeno je 6 četnika, ali su uspeli pobeći.

Naveče 13. februara 1944. godine 2. i 4. bataljon izvršili su pokret za selo Dobrinju. U pokretu su 3 četnika ubili a 4 ranili. Četrnaestog februara ova dva bataljona su stigla na domak Sitnice i razmestila se: 2. u zaselak Vuliči, a 4. u Dujakovcima.⁶² Sve do 19. februara jedinice Brigade ostale su na istim prostorijama, dok je 1. bataljon krenuo za Mrkonjić da bi se ljudstvo okupilo i izvršilo parenje odeće.

Za ovo vreme jedinice su pretresale obližnja sela, a 25. februara bataljoni su izvršili pokret i to: 1. bataljon se vratio iz Mrkonjića u Surjan, 3. bataljon je iznenada

⁶¹ Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 18. 2. 1944. godine, Zbornik, IV, 22, 93, 367.

⁶² Izveštaj Štaba 13. brigade od 3. 3. 1944. godine, Zbornik, IV, 23, 21, 89.

U zaseoku **SU** nastanjeni Vulini pa se on tako i zove, a ne Vulinje, kako stoji u navedenom dokumentu i na karti.

došao u selo Račune, zatekao četnike i napao ih, 2. bataljon je izvršio pokret pravcem Krivokuće — Kadina Voda — Han-Sladojevići i razmestio se u zaseoku Stojići, 4. bataljon krenuo je preko Kadin Vode za zaselak Milakovići, gde je stigao i smestio se. Ovaj bataljon se sukobio sa četnicima u zaseoku Milakovići. Ubijena su 3. a zarobljena 4 četnika, dok je 1 borac 4. bataljona ranjen. Bataljon je tada zaplenio 5 pušaka.

U ovom rasporedu Brigada je ostala do 28. februara, kada je napala četnike 1. četničke brigade u selu Reka-vice. Tada je ubijeno 6, ranjeno 13, a zarobljeno 12 četnika, dok smo mi imali 3 ranjena borca.

Za sve ovo vreme protivtenkovska baterija 13. krajiške brigade nalazila se u selu Dolovi u sastavu Ribničkog partizanskog odreda. Baterija je imala tada u sastavu 1 protivtenkovski top i 3 protivtenkovske puške.

Posle napada na četnike u selu Rekavicama bataljoni 13. krajiške brigade 1. marta bili su razmešteni: 1. bataljon u zaseocima Radulovići i Džajići, 2. bataljon u selu Konatari, 3. bataljon u zaseocima Brđanska Mala, Blagojevići, a 4. bataljon u zaseocima Miloševići i Vranješi. U ovom rasporedu bataljoni su ostali dva dana i neprijatelj je to ocenio kao sužavanje obruča oko Banjaluke.⁶³

Trećeg marta iz Banjaluke je krenula jedna nemačka jedinica u pravcu Han-Kola. Njen pokret verovatno je imao karakter izviđanja, s ciljem da uspostavi jačinu i raspored naših snaga koje su se nalazile oko Han-Kola. Stigavši u Han-Kola, kolona je produžila dalje komunikacijom. Međutim, 1. bataljon 13. krajiške brigade, koji je bio raspoređen u zaseocima Radulovići i Džajići, čim je otkrio pokret neprijatelja ka Han-Kolima, pomerio se iz pomenutih zaselaka i zauzeo položaj oko komunikacije. Položaji njegovih četa bili su na severnim padinama Vodičkog vrha, Kika i iznad zaseoka Vukmiri. Neprijatelj je isturio izvidnice i krenuo komunikacijom prema Dobrinji. Tako je naišao na delove 1. bataljona i došlo je do borbe. Videvši

⁶³ Dnevno izvešće Operativnog odjela Ministarstva oružanih snaga NDH za 4. 3. 1944. godine, Zbornik, IV, 23, 171, 632.

U ovo vreme jedinice 11. divizije nameravale su da izvrše akciju severnije od Klačnica pa je to sve skupa navelo neprijatelja, da pomisli da se radi o okružavanju Banjaluke.

da su naši poseli padine oko komunikacije, neprijatelj se razvio za borbu i svoje snage sve više orijentisao ka Vodičkom vrhu. Verovatno je smatrao da će tako najpre ovladati komunikacijom, a i doznati o kakvim se snagama radi. Vodički vrh je dominirao čitavim prostorom oko komunikacije i Han-Kola i nastojanja neprijatelja da nas sa njega potisne bila su razumljiva. Tako je došlo do borbe na severoistočnim padinama Vodičkog vrha i 1. bataljon je zadržao svoje položaje na levom krilu, dok je na desnom bio primoran da se povuče prema zaseoku Kneževići. Sa padina Kika naše jedinice su otvorile vatru na neprijatelja, omogućile mu dalje nastupanje i primorale ga da se povuče. U toj borbi ubijeno je 10 Nemaca a 3 su ranjena.⁶⁴ Mi smo imali 2 ranjena borca, a zaplenjene su 2 puške, 1 automat, i radio-stanica, 2.000 metaka i druga oprema. Neprijatelj se povukao ka Banjaluci, a 1. bataljon se vratio u zaseoke u kojima je bio ranije.

Kad se doznalo za pokret neprijatelja od Banjaluke ka Han-Kolima, naređeno je 3. bataljonu da se povuče ka zaseoku Gajići, južnije od Brđanske Male, gde je do tada bio. Ovo je učinjeno zbog toga da bi, u slučaju nailaska jačih neprijateljskih snaga i stvarnog pokreta komunikacijom prema Kadinoj Vodi, Brigada bila prikupljena i da bi se lakše mogla suprotstaviti neprijatelju po dubini. Istog dana 2. četa 3. bataljona pretraživala je neke zaseoke u selu Rekavicama pa je zaplenila četničku arhivu i 1 pišaču mašinu, koja je pripadala jedinicama 1. četničke brigade.

Jedinice 13. krajiške brigade ostale su na istim položajima sve do 11. marta, s tim što su slale delove u obližnja sela u cilju proganjanja četničkih grupa koje su se u njima nalazile. Tako je jedan vod 4. bataljona 7. marta krenuo prema selu Vilusima i Hazićima i uspeo je da uhvati 3 četnika. Isti bataljon 9. marta uhvatio je 2 četnika. Svi pokreti vršeni su noću i mi smo se obično pred svanuće pojavljivali u mestima gde smo smatrali da bi se mogli zateći četnici. Četnici su najčešće pred svanuće napuštali sela i odlazili u šumu da bi skriveni predanili pa je tako

⁶⁴ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

dolazilo do iznenađenja i hvatanja pojedinaca i manjih četničkih grupa.

Desetog marta Stab 13. krajiške brigade naredio je štabovima 1, 2. i 4. bataljona da noću između 10. i 11. marta izvrše pokrete prema Donjim Kolima i Golešima, odnosno selu Lusićima. Prvom i 2. bataljonu je naredeno da neopaženo dođu do zaselaka Javorci (1. bataljon) i Arseniće (2. bataljon) i u njima iznenade i napadnu četnike. Četvrtom bataljonu je naredeno da to isto učini u selu Lusićima. Obaveštajna služba Brigade imala je podatke da se u tim selima nalaze četnici pa je tako pripremljen istovremen napad i dati zadaci bataljonima

Noću između 10. i 11. marta 1. bataljon sa jednom četom 2. bataljona krenuo je prema Bukvaleku i Pavlovcu. Noć je bila hladna, sneg dosta visok, pa je to bilo velika garancija da će se postići iznenađenje. Smatralo se da treba iznenada doći u zaselak Javorce u Donjim Kolima. To je od mesta boravka 1. bataljona udaljeno oko 15 km, a zemljište kojim je trebalo doći do Javoraca je ispresecano i veoma teško za kretanje, posebno noću, pa je za savladavanje toga rastojanja trebalo uložiti velike napore. Savladavši sve te teškoće, bataljon je u zoru stigao u Javorce i iznenadio četnike koji su se u njima zatekli. Naše jedinice su ih napale i nekoliko ubile, a 15 živih uhvatile. Čim su videli da se neće moći izvući, četnici su počeli da skrivaju oružje u nameri da se prikažu kao seljaci. Stoga je bataljon uspeo da zapleni samo 2 puške. U Javorcima bataljon se nije dugo zadržavao. Krenuo je nazad prema Han-Kolima. U zaseoku Džajići i Radulovići stigao je oko 14 časova. Borci, onako umorni i neispavani legli su da se odmore pa su brzo zaspali.

Međutim, neprijatelj u Banjaluci brzo je obavešten da su naši napali četnike u zaseoku Javorci u blizini Banjaluke. Uzletela su 3 aviona i pojavila se iznad Javoraca, zatim su poletela ka Han-Kolima i nadletela zaseoke u kojima je bio smešten 1. bataljon. Leteli su nisko i počeli su bombardovati i mitraljirati zaseoke. Jedna bomba je pogodila kuću u kojoj je bio štab bataljona, srušila deo zgrade i ranila 2 ukućana. Bombardovanje je probudilo borce pa su počeli da izlaze iz kuća i povlače se ka padinama Vodičkog vrha.

Vodnik Dane Sirar odmah je istrčao na jedan brežuljak iznad zaselaka Džajići sa puškomitraljezom. Avioni su nisko leteli i, čim se jedan usmerio prema njemu, on je pustio rafal na njega i avion je udario u breg na kom se nalazio vodnik Sirar. Rafal je pogodio pilota i njegovog pomoćnika pa avion nije mogao da promeni smer letenja, pao je i zario se u zemlju. Druga dva aviona su odletela prema Banjaluci, a mi smo skinuli mitraljeze sa oborenog aviona, uzeli 1 automat, 2 revolvera i zapalili avion.⁶⁵

Drugi bataljon je stigao pred svitanje u zaselak Arsenići u selu Golešima, 2 km zapadnije od zaseoka Javorci. I ovaj bataljon prevalio je u toku noći oko 12 km i bio izložen velikim naporima. Napao je četnike koji su se zatekli u zaseoku Arsenići i ubio dvojicu, od kojih je jedan bio komandir čete. Ovom prilikom ranjen je u nogu komandant 2. bataljona Pero Kasapović. Bataljon je zaplenio 4 puške i 1 jahaćeg konja i vratio se u selo Konatara.

Četvrti bataljon je noću između 10. i 11. marta došao 1 opkolio selo Lusiće. Tada je zarobio 3 četnika i zaplenio 2 puške, a zatim izvršio pretres koliba koje su se nalazile u Manjači iznad sela Lusića. Bataljon je zapalio kolibe u kojima su se zadržavali četnici, a zatim se vratio u zaseoke gde je bio smešten pre pokreta.

U toku 12. marta 2. bataljon se premestio iz Konatara u Kadinu Vodu, a jedna četa 3. bataljona bila je u selu Delićima, gde je izvršila konfiskaciju imovine dvojice boraca koji su iz bataljona pobjegli u četnike. Četvrti bataljon izvršio je pretraživanje sela Dubice, ali nije naišao na četnike.

Četrnaestog marta 3. bataljon stigao je u Krupu na Vrbasu i tamo se razmestio, dok su ostali bataljoni ostali na dosadašnjim mestima.

Petnaestog marta oko 600 neprijateljskih vojnika došlo je na Han-Kola i pokušalo da dođe do oborenog aviona

⁶⁵ Isto. Radio sitanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je u vestima da je avion oborila jedna brigada 4. divizije. »Nepovoljno je što »Slobodna Jugoslavija« ne javlja ništa o akcijama IV divizije II Korpusa«, a u Sloveniji javlja se o »najsitnijim akcijama« — žalio se Štab 4. divizije. (Zbornik, IV, 15, 133, 254). Korpus je o tom pisao VŠ, pa je verovatno zbog toga i objavljeno da je avion oborila brigada 4. divizije, a ne 13. brigada. (Zbornik, IV, 16, 14, 36).

i odnese ubijenu posadu. Neprijatelj je uspeo doći do aviona, ali napala ga je 1. četa 1. bataljona i, ubivši 5 vojnika i 1 majora, odbacila ga nazad. Neprijatelj se neuredno povukao, ostavivši avion i posadu.

Do 20. marta 1944. godine bataljoni Brigade zadržali su se: 1. — selo Konatari, 2. — Kadina Voda, 3. — Krupa na Vrbasu, a 4. u selu Vilusima. U toku 18. marta 3. bataljon ubio je 1 četnika, a 1. bataljon — 2 četnika. Protivtenkovska baterija ostala je i dalje u selu Dolovima.

Od 1. februara do 20. marta 1944. godine 13. krajiška brigada je, prema njenim izveštajima, ubila 40, a ranila 33 neprijateljska vojnika, dok je zarobila 56. Sama je imala 2 mrtva ili ranjenih boraca i rukovodilaca. Za to vreme Brigada je zaplenila: 2 avionska mitraljeza, 2 strojnice, 61 pušku, 2 pištolja, 1 radio-stanicu, 3.100 metaka i manju količinu vojne opreme. Uništila je 1 nemački avion.⁸⁰

Reorganizacija jedinica u proleće 1944. godine

Razlozi zbog kojih je trebalo izvršiti reorganizaciju jedinica 5. korpusa u proleće 1944. godine, prema oceni Štaba Korpusa, bili su: rasterećenje snaga 11. divizije i bolje sadejstvo naših snaga u dolini reke Vrbasa, kao i potreba za većom aktivnošću u prostoru između Sane i Vrbanje.⁸⁷ Korpus je nameravao da suzi operativno područje 11. divizije i tako olakša njena dejstva.

Međutim, osnovni razlozi koji su diktirali izvršenje reorganizacije jedinica 5. korpusa ležali su i u činjenici da su postojeće divizije bile opterećene velikim brojem odreda i razvučene na širokom prostoru, što je otežavalo rukovođenje i pravilnu upotrebu jedinica. Jasno je da se to negativno odražavalo na aktivnost jedinica u pogledu bor-

⁶⁶ Isto.

Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 18. 2. 1944. godine, Zbornik, IV, 22, 93, 367.

Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 3. 3. 1944. godine, Zbornik, IV, 23, 21, 90.

⁶⁷ Naređenje Štaba 5. korpusa od 27. 3. 1944. godine, Zbornik, IV, 23, 133, 491.

be protiv neprijatelja. U suštini sada su postojali oni isti razlozi koje je naveo Vrhovni štab avgusta 1943. godine, a koje je i Stab Korpusa uočavao.⁶⁸

Iz analize izvedenih akcija do ovog vremena videlo se da su divizije imale vilike teškoće u rukovođenju svojim jedinicama. Kao izrazit primer za to može se navesti 13. krajiška brigada, koja je bila u sastavu 10. divizije a, u stvari, nije imala nikakve veze sa njom u operativnom smislu. Stab Korpusa je stavljao ovu brigadu pod svoju neposrednu komandu, ali ni to nije bilo odgovarajuće rešenje, pa je Brigada potčinjavana i 4. diviziji, što, takođe, nije bilo dobro. Isti je slučaj i sa Sanskim, Ribničkim i Zmijanjskim odredom, jedinicama koje su se nalazile u prostoru Manjače, odnosno između reke Vrbasa i Sane. Uočavajući potrebu organizacionih promena, Stab 5. korpusa je predložio Vrhovnom štabu da se u sastavu 5. korpusa formira 39. divizija. Ovaj predlog Vrhovni štab je usvojio i 20. marta 1944. godine izdao naredbu, koja odmah stupa na snagu, o formiranju 39. divizije.⁶⁹

Na osnovu ove naredbe Vrhovnog štaba Stab 5. korpusa pristupio je realizaciji naredbe i izvođenju drugih organizacionih promena koje su spadale u njegovu nadležnost. Tako je 26. marta izdao naredbu o reorganizaciji jedinica.⁷⁰

Stab Korpusa je razgraničio operativna područja divizija. Trideset deveta divizija dobila je prostor između reke Sane i Vrbanje sa južnom granicom na liniji planinski masiv Klekovače i Vitoroga, a na severu — istočni obronci Kozare do reke Save. Ovim je nešto suženo operativno područje 10. i 11. divizije. Jedinice koje su ušle u sastav 39. divizije dejstvovala su i dosad na prostoru koji je dodeljen diviziji, sa izuzetkom dela na desnoj strani Vrbasa koji je do ovog vremena držala 11. divizija.

⁶⁸ Izveštaj 2. bosanskog korpusa od 20. 8. 1943. godine, Zbornik, IV, 16, 57, 163.

⁶⁹ Naredba Vrhovnog štaba NOV i POJ od 20. 3. 1944. godine za formiranje 39. divizije, Arhiv VII, k. 459 A, br. reg. 21/1—14.

⁷⁰ Naredba Štaba 5. korpusa od 26. 3. 1944. godine o reorganizaciji jedinica, Zbornik, IV, 23, 130, 476.

Trinaesta krajiška brigada imala je najveće brojno stanje i naoružanje i predstavljala je kičmu novoformirane 39. divizije. U vezi sa formiranjem divizije izvršene su i znatne kadrovske promene u 13. krajiškoj brigadi. Za komandanta Brigade postavljen je komandant 2. bataljona iste brigade kapetan Pero Kasapović, a za njegovog zamenika komandant 3. bataljona 13. krajiške brigade kapetan Nikola Bokan.⁷¹ Dotadašnji komandant i načelnik štaba 13. krajiške brigade otišli su na novu dužnost. Nešto pre izdavanja korpusne naredbe o formiranju 39. divizije za komesara 13. krajiške brigade postavljen je Rajko Radetić, dotadanji komesar 2. bataljona u istoj brigadi. Raniji komesar Brigade otišao je na novu dužnost.

Za komandanta 1. bataljona 13. krajiške brigade postavljen je kapetan Antonije Ivić, a za komandanta 2. bataljona — poručnik Petar Tomić. Za komandanta 3. bataljona postavljen je kapetan Stanko Kutanjac, a za komandanta 4. bataljona — kapetan Petar Solomun.⁷² Dotadanji komandant 1. bataljona otišao je na novu dužnost. Svi novopostavljeni komandanti bataljona, sem Antonija Ivića, bili su do postavljenja zamenici komandanta u istim bataljonima. Na njihova upražnjena mesta postavljeni su: u 1. bataljonu — poručnik Mirko Sarač, u 2. bataljonu — potporučnik Mlado Krivokuća, u 3. bataljonu — potporučnik Branko Landeka, dok je u 4. bataljonu mesto zamenika komandanta ostalo upražnjeno. Ova postavljanja vršio je Štab 39. divizije.

Petog aprila 1944. godine Štab Korpusa je naredio da se izvrše promene i u službi veze. Do ovog vremena u brigadama i divizijama su postojali vodovi za vezu, pa su kvalitetne promene jedinica NOV u drugim vidovima naoružanja i opremljenosti uslovljavale radikalne promene u službi veze, bez koje se nije moglo pravilno rukovoditi jedinicama. Održavanje veze pomoću telefona i kurira nije više odgovaralo. I jedan i drugi način održavanja veze bio je nesiguran, jer na terenu gde su postojale čet-

⁷¹ Naredba Štaba 5. korpusa od 26. 3. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1256, br. reg. 1/7.

⁷² Naredba Štaba 39. divizije od 17. 4. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1266, br. reg. 1—1/1.

ničke grupe nije bilo lako održavati telefonsku liniju niti slati kurire do udaljenih jedinica. U većini slučajeva neuspesi su prouzrokovani slabom vezom, »jer su se dosta puta i veće taktičke operacije izvodile oslanjajući se samo na jedno sredstvo veze«. ⁷³ To potvrđuje i napad na Banjaluku, gde je slabost rukovođenja (prouzrokovana najvećim delom slabošću službe veze) dovela do onako velikih gubitaka i neuspeha u napadu.

U Sanskom Mostu aprila 1944.

Sleva nadesno sede: Mirko Pekić, Obrad Stišović, Milan Zorić, Rudi Kolak, Đuro Pucar, Nemanja Vlatković. Stoje: Slavko Komarica, . . . Ratko Tanković i Marko Mihailović

Uz naredjenje za organizovanje četa za vezu Korpus je dao i njihovu formaciju. Prema toj formaciji četa u brigadi trebao je da ima: komandu čete, radio-telegrafsko odeljenje, telefonsko-signalno odeljenje, rezervno telefonsko-signalno i kurirsko odeljenje. Od rukovodećeg kadra četa je imala komandira i komesara i njihove zamenske, kao i četiri vođe odeljenja. Po ovoj formaciji brigadna četa za vezu trebalo je da ima 91 čoveka i bila bi veća po brojnom stanju od četa za vezu u diviziji. Po sastavu u

⁷³ Naredba Štaba 5. korpusa od 5. 4. 1944. godine, Zbornik, IV, 24, 23, 88.

brigadnoj četi bila bi 2 oficira, 2 politička rukovodioca, 7 podoficira, 64 stručnjaka, 9 kurira i 7 konjovodaca.

Od sredstava četa je trebalo da ima 1 radio-stanicu, 2 telefonske centrale, 12 telefona, 15 km kabela i 18 signalnih barjačića. Naoružanje čete: 16 pištolja, 4 automata i 85 pušaka. Pored toga četa je trebalo da ima 5 jahaćih i 7 tovarnih konja.

U pogledu odgovornosti za službu veze brigadne komande četa bile su odgovorne oficiru za vezu pri štabu divizije, koga je svojom naredbom postavljao Stab Korpusa.

Stab 39. divizije izdao je naredbu brigadama za formiranje četa za vezu. Kao problem koji se nije mogao lako rešiti iskrslo je pitanje stručnog ljudstva. Stoga je Stab Divizije naredio da se za ove čete probere ljudstvo i da se odmah počne sa izvođenjem obuke.⁷⁴

Stab 13. krajiške brigade pristupio je odmah radu na formiranju brigadne čete za vezu. Za komandira čete odredio je Todora Tošu Čeku, dotadanjeg vodnika voda za vezu iste brigade. Najpre su bataljoni formirali signalne stanice po četama koje su odmah počele sa uvežbavanjem i praktičnim radom. Formirano je radiotelegrafsko odeljenje i ponuđeno po formaciji. Brigada nije odmah imala dovoljan broj telefonista, ali je formirala ova odeljenja i radila na njihovoj popuni; nije bilo ni dovoljno materijalnih sredstava. Tako, na primer, za telefone nije bilo dovoljno baterija pa svi nisu mogli da se koriste. U Stabu Brigade pristupilo se i izradi jedinstvenog ključa za rad signalnih stanica.⁷⁵ Izbor ljudstva izvršen je po uputstvu ma oficira za vezu 39. divizije koji je bio oficir službe veze po struci. Četa za vezu brigade nije se mogla brzo osposobiti u svim pitanjima njene nadležnosti, ali za telefoniju i signalizaciju barjačićima nije trebalo mnogo vremena. Tako je ova veoma važna služba počela da se razvija i brzo je uviđen njen značaj kako za vreme mirovanja jedinica tako i za vreme izvođenja akcija.

⁷⁴ Naredba Štaba 39. divizije od 9. 4. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 44—1/1.

⁷⁵ Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 15. 5. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 12—4.

Organizacione promene koje je u proleće 1944. godine izvršio 5. korpus bile su veoma značajne u svakom pogledu. U pogledu rukovođenja one su znatno poboljšale situaciju. Sužavanje operativnog područja 10. divizije, koja se sada mogla orijentisati ka dolini reke Rame i gornjem toku Vrbasa, značilo je takođe mnogo. Sada je Štab Divizije više pažnje mogao posvetiti razvoju postojećih jedinica i mobilizaciji novog ljudstva sa tog područja.

Dejstvo Brigade do desanta na Drvar

Nemci su posle neuspeha u zimskim borbama odlučili da unište Vrhovni štab u Drvaru i grupaciju koja se nalazila uz njega. Da bi stvorili uslove za to, oni su još od početka 1944. godine ojačavali neke garnizone u Bosanskoj krajini i stvarali nove u dolini Vrbasa. Svojim motorizovanim delovima pravili su češće ispade od Banjaluke ka Čadavici i Mrkonjiću, a od Jajca ka Mrkonjiću. Svi ti ispadi bili su sastavni deo nemačkih priprema i činjeni su više radi izviđanja, slabljenja budnosti i iznuravanja protivnika.

Trinaesta krajiška brigada nalazila se na prostoru preko kog su vršeni ispadi nekih neprijateljskih jedinica, pa je u vezi s tim dobijala zadatke od Štaba 5. korpusa i svoje divizije.

Međutim, kako je odlaskom 3. krajiške brigade od Jajca taj prostor ostao bez naših snaga, a 1. proleterska brigada trebalo je da tamo stigne do 30. marta, neprijatelj je 16. marta ušao u Mrkonjić.⁷⁶ Zbog toga je Štab 5. korpusa naredio 13. krajiškoj brigadi da hitno uputi svoja dva bataljona prema Jajcu i zatvori pravac Jajce — Mrkonjić.⁷⁷ Tako su 1. i 3. bataljon 13. krajiške brigade krenuli na taj zadatak 21. marta. Ovo naređenje Štaba Korpusa dostavljeno je Štabu 13. krajiške brigade preko radio-stanice i uslovalo je promenu u nameravanoj akciji

⁷⁶ Dnevno izvešće Operativnog odeljenja Ministarstva oružanih snaga NDH za 16. 3. 1944. godine, Zbornik, IV, 23, 177, 647.

⁷⁷ Izveštaj Štaba 13. krajiške brigade od 21. 3. 1944. godine, Zbornik, IV, 23, 124, 460.

protiv četnika, za koju je Stab 13. brigade izdao naređenje 20. marta.⁷⁸ Bataljoni istog dana nisu stigli na određene položaje zbog udaljenosti, pa je 3. bataljon zanoćio u selu Sehovci, a 1. bataljon u Sitnici i Čadavici. Sutradan 1. bataljon je stigao u Mrkonjić, gde je ostao, a 3. bataljon sa dve čete razmestio se u selu Mile, a jednom u Magaljdolu. Po dolasku u Magaljdo 3. bataljon je poslao jedan vod prema Vrbasu za hvatanje veze sa 1. proleterskom brigadom, koja je bila na desnoj strani reke.

Četvrti bataljon 13. krajiške brigade u toku 21. marta premestio se u zaseoke Pejakovići, Moconji, Maričići, Zabići u selu Radmanići, a Stab Brigade u zaselak Babići u Gornjem Ratkovu. Jedna četa 4. bataljona je 24. marta kod manastira Gomjenica uhvatila jednog četnika, a 25. marta 2. bataljon i jedna četa 4. bataljona progonili su četnike 1. četničke brigade u selu Rekavicama i Krupi, gde su uhvatili jednog četnika.

Kako su jedinice 1. proleterske brigade stizale na prostor severozapadnije od Jajca, to su bataljoni 13. krajiške brigade napuštali položaje na komunikaciji Jajce — Mrkonjić i kretali ka terenu gde su bili četnici. Tako je 3. bataljon iz Magaljdola i Mila 27. marta krenuo za Sehovce, a 1. bataljon iz Mrkonjića za isto selo. Stigavši u Sehovce, 1. bataljon je krenuo za Surjan, a odavde u Krupu, gde se razmestio.

Trideset prvog marta 4. bataljon je progonio četnike u selu Melina i Pervanu. Vodio je kraću borbu sa četnicima, u kojoj je ubio 3, a ranio 7 četnika, dok je 2 zarobio. Bataljon je tada zaplenio 5 pušaka, 350 metaka i jačeg konja komandanta 2. četničke brigade. Bataljoni Brigade ostali su na tim prostorijama do 2. aprila.

Drugog aprila nastavljen je pokret bataljona 13. krajiške brigade prema Banjaluci i terenu na kom su se nalazili četnici 1. četničke brigade. Prvi bataljon krenuo je iz Krupe, stigao u Han-Kola i razmestio se u zaseocima Džajići, Radulovići. Drugi bataljon krenuo je prema Gornjem Pervanu, gde je istog dana stigao i smestio se u zaseoke Milojevići i Vukelići. Treći bataljon istog dana stigao

⁷⁸ Zapovest Štaba 13. krajiške brigade od 20. 3. 1944. godine. Zbornik, IV, 23, 120, 449.

je u Han-Kola i smestio se u zaseoke Gajići, k. 563 i Vukmire, dok je 4. bataljon krenuo istog dana i, stigavši u Sljivno, raspustio se u zaseocima Stojičići i Miloševići. Ovim pokretima 13. krajiška brigada udaljila se od komunikacije Jajce — Mrkonjić — Sitnica i nameravala je da počne sa ponovnim pretresanjem sela i gonjenjem četnika 1. četničke (Mišićeve) brigade.

Četnici ove brigade sve više su se pasivizirali i počeli ispoljavati težnju da ne napadaju naše jedinice, da se sklanjaju pri našem nailasku. Njihov komandant Jovo Mišić imao je i ranije takav stav čak i pre ovog, a sad je, verovatno u vezi sa razvojem događaja, kako na svetskim frontovima tako i kod nas u Jugoslaviji, činio sve da ne bi došao u sukob sa našim jedinicama. To su uvidale i četničke komande. Drenović je pisao majoru Vranješeviću da je Mišić odmetnik, da ga treba izolovati i obavestiti četnike o tome, prekinuti sve veze sa njim, »jer je on kako i sami vidite vrlo nepouzdan i nesiguran čovek«.⁷⁹

Do ovih pojava kod četnika 1. četničke brigade dovela je i aktivnost 13. krajiške brigade, njen odnos prema narodu i zarobljenim četnicima jer je svim koji nisu bili ogrezli u zločine pružana mogućnost da stupe u naše jedinice i da se rehabilituju.

Ali, ovaj pokret bataljona 13. brigade i njihov dolazak na prostor gde se nalazila 1. četnička brigada prekinut je prodorom neprijatelja od Jajca za Mrkonjić. Naime, 2. bataljon 13. brdskog lovačkog puka 7. SS-divizije »Princ Eugen« potisnuo je delove 1. proleterske brigade i u 11 časova 3. aprila ušao u Mrkonjić.

U vezi sa neprijateljskim prodorom u Mrkonjić, Stab 39. divizije naredio je 13. krajiškoj brigadi da se prebaci na prostor Sitnica — Čađavica — Dolovi i zatvori pravac Mrkonjić — Ključ i Mrkonjić — Banjaluka.⁸⁰ Tako su bataljoni 13. krajiške brigade, ne uspevši ni da se odmore na novoj prostoriji, krenuli nazad i u toku 3. aprila razmestili se za zatvaranje pomenutih pravaca. Prvi bataljon smestio se u selu Orahovljani, 4. u selu Dolovi, 2. bataljon

⁷⁹ Dopis komandanta Bosanskokrajiškog četničkog korpusa, Uroša Drenovića od 23. 3. 1944. godine, Arhiv VII, BH-V-10499.

⁸⁰ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

je poseo položaje na Kuku, zapadnije od Čadavice, dok je 3. bataljon stigao u Kadinu Vodu i poseo položaje na Pajtosu oko komunikacije. Četvrtog aprila 3. bataljon je stigao u selo Donje Ratkovo i smestio se u zaselak Đukići. Ovog dana 4. bataljon zauzeo je položaje na Kuku, dok su 1. i 2. bataljon ostali na istim položajima. Protivkolska baterija postavljena je na položaje oko komunikacije Čadavica — Ključ. Tako je čitava 13. krajiška brigada bila grupisana oko komunikacije Čadavica — Ključ i imala je zadatak da spreči prodor neprijatelja prema Ključu.⁸¹ Taj prodor se očekivao s obzirom na to da su nemačke snage zanoćile 3. aprila oko spoja komunikacija u selu Rogoljima.

Međutim, kako pokret neprijatelja nije usledio prema Čadavici, Stab 5. korpusa je ocenio da neprijatelj vrši pritisak samo na pravcu koji zatvaraju jedinice 1. proleterske divizije, pa je o tome obavestio 1. diviziju i naredio 13. krajiškoj brigadi da noću između 5. i 6. aprila izvrši napad na neprijatelja između Podrašnice i Mrkonjića.⁸² Obaveštavajući 1. proletersku diviziju o tome, Stab 5. korpusa je naglasio da će 13. krajiška brigada napadati neprijatelja u leđa i bokove kod Rogolja i Podrašnice i zahtevaio je da to isto čine i delovi 1. proleterske divizije, ukoliko neprijatelj krene od Mrkonjića prema Ključu. Pored toga, Stab 5. korpusa je raspolagao podacima da neprijateljska kolona koja je prodrla u Mrkonjić i koja vrši napade na delove 1. proleterske divizije, nije jača od 2.500 vojnika, pa je smatrao da snage 5. korpusa i 1. proleterske divizije mogu da je razbiju i povrate nazad.⁸³ U vezi s tim on je 1. proleterskoj diviziji poslao nagazne mine i obavestio je da će 13. krajiška brigada poslati svoje kurire u Stab 1. proleterske brigade radi usklađivanja dejstava.

Naveče 5. aprila 13. krajiška brigada krenula je prema Rogoljima radi napada na neprijatelja koji se tamo nalazio. Međutim, 2. bataljon 13. brdskog puka 7. SS-di-

⁸¹ Izveštaj Štaba 39. krajiške divizije za vreme od 28. 3. do 13. 4. 1944. godine, Zbornik, IV, 24, 132, 405.

⁸² Obaveštenje Štaba 5. korpusa od 5. 4. 1944. godine, Zbornik, IV, 24, 24, 93.

⁸³ Isto.

vizije u toku 4. aprila odmarao se oko Rogolja, gde je dobio hranu za sledeća dva dana, pa je u 4,30 časova 5. aprila krenuo prema selu Podrašnica. Potiskujući delove 1. proleterske brigade, bataljon je istog dana u 16 časova stigao u Trnovo, a nešto docnije izbio na cestu u dolini Plive.⁸⁴ Tako je ovaj neprijateljski bataljon 6. aprila bio ponovo u Jajcu i spremao se da krene prema Sanjkari, jugoistočno od Jajca.

Istog dana u 11,30 časova grupa lakih engleskih bombardera napala je mitraljezima i bombama aerodrom u Zalužanima i uništila oko 20 neprijateljskih aviona, od kojih je 6 bilo nemačkih. Avioni su izgoreli.⁸⁵ Time je smanjena mogućnost podrške neprijateljskim jedinicama od strane avijacije.

Pošto je neprijatelj napustio Rogolje, do borbe između njega i delova 13. krajiške brigade nije došlo i Brigada se zadržala na položajima iznad Mrkonjića, a zatim su neki delovi ušli u Mrkonjić. Četvrti bataljon 13. krajiške brigade zadržao se na položajima iznad Mrkonjića, prema Manjači, a 3. bataljon je ostao u Ponoru. Sedmog aprila 1. i 2. bataljon 13. krajiške brigade krenuli su od Mrkonjića ka Jajcu da bi zauzeli položaje i zatvorili pravac Jajce — Mrkonjić.

Međutim, neprijatelj je sa 20 kamiona i nekoliko tenkova krenuo iz Jajca za Mrkonjić i sukobio se sa jednom četom 13. brigade. Ceta se povukla i neprijatelj je ušao u Mrkonjić, ali se posle kraćeg zadržavanja povukao prema Jajcu. Ovom prilikom neprijatelj je uspeo da zapleni jedno postolje teškog bacača, 8 granata i 2 konja 13. krajiške brigade i rani 2 borca.

U toku 8. aprila 1. bataljon 13. krajiške brigade držao je položaje na Previli, prema Jajcu, 2. bataljon bio je na položajima u visini sela Magajdo, 3. bataljon izvršio je pokret i smestio se u selo Rogolje, dok je 4. bataljon krenuo prema Gustovari, gde se razmestio istog dana.

⁸⁴ Operacijski dnevnik 2. bataljona 13. brdskog lovačkog puka 7. SS-divizije »Princ Eugen«, Zbornik, IV, 24, 192, 626.

⁸⁵ Izveštaj Velike župe Sana i Luka od 7. 4. 1944. godine, Arhiv VII, k. 195, br. reg. 24/13—1.

Dnevno izvešće Operativnog odjela Ministarstva oružanih snaga NDH za 7. 4. 1944. godine, Zbornik, IV, 24, 174, 581.

Stab 5. korpusa je 8. aprila tražio od Štaba 1. proleterske divizije da ona svojim snagama zatvori pravac Jajce — Mrkonjić, kako bi Korpus svoje snage mogao prebaciti na prostor Banjaluka — Bronzani Majdan — Omar-ska, gde su ranije bile. Međutim, pošto je u planu bio napad na Jajce, 13. krajiška brigada morala se zadržati na prostoru oko Mrkonjića.

Devetog aprila neprijatelj je krenuo iz Jajca preko Magaljdola ka Mrkonjiću. Sukobio se sa 2. bataljonom 13. krajiške brigade i vraćen nazad u Jajce uz gubitke od 13 mrtvih i ranjenih vojnika, dok je 2. bataljon imao 1 ranjenog borca. Posle toga, u toku 10. i 11. aprila, bataljoni su ostali na istim mestima i u istom rasporedu.

Dvanaestog aprila 1944. godine Stab 1. proleterske divizije izdao je zapovest za napad na Jajce. Napad je bio određen za 13. april u 22 časa. Istog dana Stab 13. krajiške brigade izdao je zapovest za napad svojim jedinicama.⁸⁶ Za izvršenje ovog zadatka trebalo je da se Brigada prikupi na prostoru Brđani — Barevo — Vlasinje, severozapadnije od Jajca.⁸⁷

Prvi bataljon je izvršio pokret 12. aprila i smestio se u zaseoku Brđani. Međutim, 2. bataljon je ovog dana vodio tešku borbu sa neprijateljem koji je napravio ispad iz Jajca i došao do sela Mile, gde se sukobio sa 2. bataljonom 13. krajiške brigade. Bataljon je sačekao neprijatelje na unapred zauzetim i dobro organizovanim položajima. Došlo je do žestoke borbe, u kojoj su položaji nekoliko puta prelazili iz ruku u ruke. Ova borba trajala je oko 5 časova i neprijatelj je bio odbačen u Jajce. Jedinice 2. bataljona su ga gonile sve do grada. Neprijatelj je imao oko 15 mrtvih i 20 ranjenih vojnika, dok je 2. bataljon imao 2 mrtva i 2 ranjena borca⁸⁸.

Treći bataljon izvršio je pokret preko Bareva. Njegove kolone u pokretu tukla je neprijateljska avijacija, ali bataljon nije imao gubitaka. Četvrti bataljon 12. aprila stigao

⁸⁵ Zapovest Štaba 13. krajiške brigade od 12. 4. 1944. godine za napad na Jajce, Arhiv VII, k. 12. 81, br. reg. 5—3.

⁸⁷ Izveštaj Štaba 39. divizije od 30. 4. 1944. godine, Zbornik, IV, 24, 157, 467.

⁸⁸ Isto.

je u selo Vlasinje, gde se smestio. Tako je Brigada grupisana na određenoj prostoriji radi izvršenja napada na Jajce. Međutim, Štab 1. proleterske divizije, pošto je doznao da su u Jajcu jače neprijateljske snage, odustao je od napada.⁸⁹ O tome je izvešten Štab 13. krajiške brigade.

Čim se odustalo od nameravanog napada, 13. krajiška brigada je izvršila pokret u smislu ranijih namera Štaba 5. korpusa, da se njegove snage prebace na prostor Bronzani Majdan — Banjaluka — Omarska. Prvi bataljon 14. aprila stigao je u Mrkonjić, 2. u Podbrdo, zapadnije od Mrkonjića, 3. takođe u Podbrdo, a 4. u Rogolje. Protivtenkovska baterija krenula je iz Magaljdola preko Mrkonjića za Čađavicu. Kolone 1. bataljona tukli su neprijateljski avioni i tada su ranjena 4 borca.

Brigada je sutradan, 15. aprila, bila u pokretu. Prvi bataljon je, prešavši 15. i 16. aprila oko 70 km stigao, u Slavičku i razmestio se u zaseocima Kovačevići, Tošići, Granule, dok je 2. bataljon stigao u selo Piskavicu i tu se zadržao. Treći bataljon, izvršivši pokret, napao je četnike u selu Racunama, 2 ubio i 4 ranio, a u Han-Kolima bataljon je naišao na veću grupu četnika i vodio borbu sa njima oko dva časa. Ubio je 4, a 5 četnika ranio, dok je sam imao 1 ranjenog borca. Bataljon je stigao u Bisticu 16. aprila. I 4. bataljon je vodio borbu sa četnicima u Han-Kolima. Ubio je 3 a zarobio 1 četnika. Ovaj bataljon je 16. aprila stigao u selo Borkoviće i tu se razmestio. Protivkolska baterija je 16. aprila stigla u zaselak Durići, istočnije od Bronzanog Majdana i tu ostala. Tako je cela Brigada grupisana na prostoru Borkovići — Slavići — Gornja Piskavica. Štab Brigade je 18. aprila izdao naređenje za grupisanje svih delova Brigade u Piskavici,⁹⁰ radi napada na Prijedor.

Štab 5. korpusa je odlučio da napadne i oslobodi Prijedor. Napad je trebalo izvesti 19. aprila u 23. časa.⁹¹ Upo-

⁸⁹ Naređenje Štaba 1. proleterske divizije od 13. 4. 1944. godine. Zbornik, IV, 24, 61, 200.

⁹⁰ Naređenje Štaba 13. krajiške brigade od 18. 4. 1944. godine. Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 6—3.

⁹¹ Zapovest Štaba 5. korpusa od aprila 1944. godine za napad na Prijedor, Zbornik, IV, 24, 75, 249.

redo sa napadom na Prijedor trebalo je napasti Martin-brdo i Ivanjsku kako bi se sprečilo upućivanje pojačanja prema Prijedoru. Radi lakšeg komandovanja snage Korpusa podeljene su u tri grupe. U prvoj grupi bile su snage 4. krajiške divizije i imale su zadatak napasti i osloboditi Prijedor. U drugoj grupi bile su snage 39. divizije i njihov zadatak bio je: onemogućiti prodor neprijatelja od Banjaluke i Ivanjske za Prijedor za vreme napada, po mogućnosti osloboditi Ivanjsku, minirati cestu Banjaluka — Prijedor i po »svaku cijenu spriječiti neprijateljski prodor u Prijedor.«⁹² Treća grupa imala je sličan zadatak, ali na drugoj strani Prijedora, prema Bosanskom Novom.

U Ivanjskoj je tada bila jedna bojna, oko 500 vojnika.⁹³ Drugi, 3. i 4. bataljon 13. krajiške brigade imali su zadatak da napadnu Ivanjski, a 1. bataljon — Mišin-Han. Na Ivanjsku, prema odluci Štaba Brigade, trebalo je u prvom ešelonu da napadnu 2. i 3. bataljon, dok je 4. bataljon bio određen u rezervu. Bataljoni su našli vodiče još dok su bili u Piskavici. Vodiči su bili potrebni, jer borci nisu poznavali teren, a zemljište je jako ispresecano i teško za orijentaciju. Ni raspored neprijatelja, odnosno posедnuta mesta u Ivanjskoj nisu bila poznata. Do Ivanjske trebalo je noću preći oko 12 km, pa su bataljoni krenuli čim je pao mrak. Snage Brigade došle su u Ivanjsku i prošle kroz nju, a da do borbe sa neprijateljem nije došlo. Došlo je samo do puškaranja između neprijateljskih patrola i naših prethodnica i obezbeđenja. Izgleda da je uporište bilo dalje od mesta kuda su naišli delovi Brigade pa usled toga nije došlo do borbe. Kao posledica nepoznavanja Ivanjske, rasporeda neprijatelja u njoj i slabih vodiča desilo se to da Brigada nije došla u sukob sa neprijateljem koji je bio u bunkerima i rovovima pa je Ivanjska ostala nenapadnuta. Isto se desilo i sa Mišin-Hanom, koji je trebalo da napadne 1. bataljon.⁹⁴

Posle neuspeha u izvođenju nameravane akcije bataljoni su se povukli i poseli položaje na uzvišenjima odakle

⁹² Isto.

⁹³ Isto.

⁹⁴ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

su mogli prihvatiti borbu u slučaju nailaska neprijatelja od Banjaluke prema Prijedoru. U toku dana nije došlo do pokušaja kretanja neprijatelja prema Prijedoru, već samo do izviđačke delatnosti. Neprijateljske manje snage krenule su iz Ivanjske prema Omarskoj. Na njih je otvorena vatra iz bacača i one su se povukle uz gubitke od 2 mrtva i 3 ranjena.

U toku 21. i 22. aprila neprijatelj je iz Ivanjske pravio ispade prema Šušnjarici, ali su ga delovi 13. brigade odbili. Napad jedinica prve grupe nije uspeo pa zadatak 13. krajiške brigade, postavljen u vezi sa napadom na Prijedor, više nije bio aktuelan. Međutim, neprijatelj je od Jajca krenuo za Mrkonjić i, potiskivajući delove 1. proleterske brigade, ušao u grad u 12,30 časova 22. aprila.⁹⁵ Pošto na prostoru Sitnica — Čađavica — Orahovljani nije bilo naših snaga, to je neprijatelj mogao neometano produžiti nastupanje ka Čađavici i Ključu. Trebalo je što pre posesti položaje kod Čađavice i zatvoriti pravac koji vodi ka Ključu. Ali, jedinice 39. divizije bile su daleko i morale su odmah krenuti prema Sitnici.

Štab 39. divizije izdao je 22. aprila naređenje 13. brigadi da se prebaci na sektor Sitnica — Klokotovac »usiljenim maršem, neprekidno, bez predaha i većih odmora«.⁹⁶ Divizija je odmah izvršila raspored bataljona 13. brigade. Jedan bataljon trebalo je da se smesti u selo Orahovljane, jedan na Kuk, jedan na Blatinu i Čungar, a jedan da se uputi prema Ponoru u susret neprijatelju da bi ga zadržao. Naglašeno je, takođe da se po dolasku na određenu prostoriju uspostavi veza sa Zmijanjskim odredom, koji se u to vreme nalazio u Donjem Ratkovu.

Izvršavajući naređenje Štaba Divizije, jedinice 13. krajiške brigade su noću između 22. i 23. aprila napustile dotadanje položaje i krenule prema Sitnici. Stigavši tamo, posele su liniju Ilići — Đukići — Babići — Božići — Gvozdenci — Bjelići — Okruglica. Jedino je protivkolska

⁹⁵ Izveštaj Štaba 1. proleterske brigade od 22. 4. 1944. godine, Zbornik, IV, 24, 106, 338.

Dnevnik 2. bataljona 13. brdskog lovačkog puka 7. SS-divizije »Princ Eugen«, Zbornik, IV, 24, 192, 631.

⁹⁶ Naređenje Štaba 39. divizije od 22. 4. 1944. godine, Zbornik, IV, 24, 105, 337.

baterija otišla na komunikaciju Čađavica — Ključ i posela položaje oko ceste u Dragoraju. Tako Brigada nije posela položaje prema naređenju Štaba 39. divizije, već se zadržala na gore označenoj liniji do 25. aprila i uređivala ju je kao položaje za odbranu. To je učinjeno zbog toga što se neprijatelj nije kretao prema Čađavici, već se zadržao u Mrkonjiću pa krenuo prema Krupi na Vrbasu. Izgleda da su i ti neprijateljski pokreti vršeni sa jasno određenim ciljem: pripremanje napada prema slobodnoj teritoriji.

Problem ishrane jedinica Narodnooslobodilačke vojske i ustanova oko Vrhovnog štaba na prostoru Ključ — Mrkonjić — Drvar bio je veoma težak. Zbog toga je 15. brigada dobila zadatak da ostane na prostoru istočnije od Bronzanog Majdana, da prikuplja artikle ishrane i šalje ih Stabu Korpusa.⁹⁷

Takvi zadaci postavljeni su i 13. krajiškoj brigadi. Tako, na primer, 13. brigada je 17. aprila dobila naređenje da njena intendantura rekvirira, u vezi sa naredbom Štaba 5. korpusa, 15 volova i 10 svinja za učesnike Drugog kongresa USAOJ-a, za čije održavanje su vršene pripreme u Drvaru. Brigadi su tada dostavljane potvrde koje je trebalo dati vlasnicima od kojih se oduzimala stoka i naređeno da vodi evidenciju izdatih potvrda.⁹⁸

Prema podacima kojima je raspolagao Stab 39. divizije 24. aprila posle podne, u Mrkonjiću su se nalazile jače neprijateljske snage, koje su imale nameru da nastupaju od Mrkonjića prema Ključu.⁹⁹ Divizija je dobila zadatak da zatvori pravac Mrkonjić — Ključ na prostoru Čađavica. Pravac Rogolji — Mliništa zatvarale su brigade 1. proleterske divizije na liniji Podšiljak — Mračaj.¹⁰⁰ U vezi sa tim Stab 39. divizije naredio je 13. krajiškoj brigadi da do 24 časa 24. aprila izvrši smenu snaga Udarnog odreda i smesti se na prostoriji Orahovljani — Kraguljevići. Ovim

⁹⁷ Naređenje Štaba 39. divizije od 22. 4. 1944. godine, Zbornik, IV, 24, 104, 336.

⁹⁸ Naređenje Štaba 39. divizije od 17. 4. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1266, br. reg. 1—7.

⁹⁹ Naređenje Štaba 39. divizije od 24. 4. 1944. godine, Zbornik, IV, 24, 113, 355.

¹⁰⁰ Isto.

Izveštaj komandanta 1. proleterske brigade od 24. 4. 1944. godine, Zbornik, IV, 24, 114, 357.

svojim naređenjem Štab Divizije je odredio i raspored bataljona 13. krajiške brigade i postavio da desno krilo Brigade održava vezu sa jedinicama 1. proleTERSke divizije koje su se nalazile desno od njih, na pravcu Rogolje — Mliništa.

Udarni odred je ostao na levom krilu i imao je zadatak da onemogućí pritisak neprijatelja na levi bok 13. krajiške brigade.

Trinaesta krajiška brigada izdala je zapovest za posedanje položaja,¹⁰¹ postavila zadatke bataljonima, naglasivši potrebu budnosti i obezbeđenja. Noću između 25. i 26. aprila jedinice 13. krajiške brigade su krenule iz ranijih mesta rasporeda i zauzele određene položaje.¹⁰²

Na ovim položajima Brigada je ostala do 1. maja,¹⁰³ s tim što se 2. bataljon u toku 30. aprila premestio u zaselek Marcete, vršeći izvidanje prema Ponoru i Mrkonjiću. Od Mrkonjića nije usledilo nikakvo neprijateljsko nastupanje, kako je to očekivao Štab 39. divizije, niti su u njemu bile jače neprijateljske snage. Dvadeset četvrtog aprila 2. bataljon 13. brdskog lovačkog puka 7. SS-divizije »Princ Eugen« bio je u selu Deverima, 16 km severoistočno od Mrkonjića i u toku istog dana kamionima je prebačen u Jajce, gde je smenio 7. SS-izviđački bataljon, koji je iz Jajca prebačen u Mrkonjić 25. aprila. Iz istog sela u Mrkonjić je 24. aprila kamionima prebačen i 3. eskadron.¹⁰⁴ Jedinice 7. SS-divizije vršile su brze pokrete dolinom Vrbasa i od Jajca ka Mrkonjiću i napale jedinice 1. proleTERSke divizije koje su se nalazile na tom području.

¹⁰¹ Zapovest Štaba 13. krajiške brigade od 25. 4. 1944. godine za zatvaranje pravca Čadavica — Ključ, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—3.

¹⁰² Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

¹⁰³ Početkom maja 1944. godine promenjen je način pozdravljanja u regularnim jedinicama i zaveden vojnički pozdrav. U partizanskim odredima i dalje je zadržan pozdrav stegnutom pesnicom. Naziv zamenik politkomesara promenjen je u naziv pomoćnik političkog komesara, a u njegovu nadležnost pripali su i personalni poslovi.

¹⁰⁴ Operacijski dnevnik 2. bataljona 13. brdskog lovačkog puka 7. SS-divizije, Zbornik, IV, 24, 192, 633.

Štab 1. proleterske divizije, u cilju preuzimanja inicijative, doneo je odluku da napadne Mrkonjić.¹⁰³ Ocenjeno je da je napad moguć, pa je naredeno da se izvede 2. maja u 22 časa snagama 1. i 13. proleterske brigade.

U vezi sa nameravanim napadom na Mrkonjić 13. krajiška brigada dobila je zadatak da dejstvuje na cesti Crna rijeka — Surjan, spreči kretanje neprijatelja tom komunikacijom i dovlačenje pojačanja iz Banjaluke u Mrkonjić. Ovaj zadatak trebalo je da izvrši sa tri bataljona, a jednim bataljonom da, sa snagama 15. krajiške brigade, zatvori pravac Banjaluka — Sitnica.¹⁰⁶ Ovakvim rasporedom jedinica 13. i 15. krajiške brigade obezbeđivao se napad proleterskih jedinica na Mrkonjić. U toku 2. maja tri bataljona 13. krajiške brigade prebacila su se na gore navedenu komunikaciju i bila su spremna da spreče pokret dolinom Vrbasa i Crne rijeke ka Mrkonjiću, a 1. bataljon poseo je položaje sa istočne strane komunikacije Banjaluka — Sitnica u visini Klisine. Prvi bataljon izvršio je prekopavanje ceste. Pošto napad na Mrkonjić nije uspeo,¹⁰⁷ bataljoni 13. krajiške brigade u toku 3. maja vratili su se na stare položaje, dok je 1. bataljon ostao na položajima kod Klisine.¹⁰⁸

Neprijatelj je iz više pravaca počeo nastupati prema slobodnoj teritoriji, a 7. maja jačim snagama pešadije i tenkova krenuo je od Prijedora ka Sanskom Mostu.¹⁰⁹ Štab 5. korpusa je smatrao ovaj pravac važnim, pa je hteo da, posedanjem položaja u Vrhpolju, spreči pokret od Sanskog Mosta ka Ključu i slobodnoj teritoriji. Za taj zadatak nameravao je angažovati 13. krajišku brigadu, pa je obavestio 1. proletersku diviziju da ona, po naređenju Vrhovnog štaba, zatvori pravac Mrkonjić — Ključ i pravce

¹⁰⁵ Zapovest Štaba 1 proleterske divizije od 1. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 5, 16.

¹⁰⁶ Naređenje Štaba 39. divizije od 2. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 13, 71.

¹⁰⁷ Izveštaj Štaba 1. proleterske divizije od 3. 5. 1944. godine o napadu na Mrkonjić, Zbornik, IV, 25, 15, 75.

¹⁰⁸ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

¹⁰⁹ Dopis Štaba 5. korpusa od 8. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 38, 155.

koji vode ka Mliništima. Osmog maja neprijatelj je krenuo od Mrkonjića ka Čađavici, gde ga je dočekaao 2. bataljon 13. krajiške brigade. Bataljon se morao povući u Dolove. Izgubio je 1 borca, dok je neprijatelj imao 5 mrtvih vojnika.¹¹⁰ Istog dana neprijatelj se povukao ka Mrkonjiću, a bataljon 13. krajiške brigade je ostao na ranijim položajima.

Devetog maja 3. bataljon 13. krajiške brigade izvršio je pokret prema Vrhpolju i zauzeo položaje sa zadatkom zatvaranja pravca Sanski Most — Ključ, pošto je neprijatelj bio zauzeo Sanski Most. Drugi i 4. bataljon 13. krajiške brigade ostali su na istim položajima, dok je 1. bataljon 10. maja krenuo iz Goleša za Vrhpolje i zajedno sa 3. bataljonom ostao na zatvaranju pravca Sanski Most — Ključ. Tako su po dva bataljona 13. krajiške brigade bila angažovana na zatvaranju pravca Čađavica — Ključ i Vrhpolje — Ključ.

Oko 11 časova 11. maja neprijatelj je napao snage 15. brigade na Sitnici, zbacio ih s položaja i izbio u zaselak Hercezi, 2 km zapadnije od Sitnice.

Međutim, 2. bataljon 13. krajiške brigade sa jednom četom 4. bataljona iste brigade prebacio se preko ceste Čađavica — Sitnica i šumom preko Prisoja došao neprijatelju za leđa, istočnije od Sitnice. Čim je neprijatelj to osenio, počeo se povlačiti i jurišem se probio kroz zasedu na koju je naišao u šumi. Neprijatelj je imao 10 mrtvih i veći broj ranjenih. Među ubijenima bio je jedan nemački i jedan četnički oficir.¹¹¹ Drugi bataljon imao je 1 mrtvog i 3 ranjena borca.

Neprijatelja su napali i delovi 15. krajiške brigade na Sitnici i Okruglici, ali usled slabe veze između delova 13.

¹¹⁰ Operacijski izveštaj Štaba 39. divizije od 31. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 160, 562.

Izveštaj Štaba 13. proleterske brigade od 9. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 44, 169.

¹¹¹ Operacijski dnevnik 13. krajiške brigade, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 7—1.

Izveštaj Štaba 39. divizije od 13. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 60, 214. U ovom izveštaju stoji da je 2. bataljon 13. brigade sa jednom četom 3. bataljona 15. krajiške brigade odsekao neprijatelja preko Prisoja. Međutim, to nije bila četa 3. bataljona 15. brigade, već četa 4. bataljona 13. krajiške brigade.

i 15. krajiške brigade neprijatelj se uspeo izvući bez većih gubitaka. Bataljoni 13. brigade vratili su se na ranije položaje.

Petnaesta krajiška brigada dobila je naređenje da 13. maja u 6 časova krene ka Bronzanom Majdanu, jer su na tom prostoru četnici postali aktivniji, vršili su mobilizaciju i pljačkali stanovništvo.¹¹² Istog dana je 13. krajiškoj brigadi naređeno da odmah povuče svoje bataljone sa položaja u Vrhpolju i smeni 15. brigadu na Sitnici. Ovo je bilo moguće učiniti pošto je neprijatelj iz Sanskog Mosta, odbačen prema Ljubiji pa pravac Sanski Most — Ključ, nije više bio tako opasan. Prema tome cela 13. brigada ponovo se 13. maja grupisala oko Sitnice i Čađavice sa zadatkom zatvaranja pravca Čađavica — Ključ. U selu Graci tada se nalazio 2. bataljon 13. proleterske brigade, pa je 13. krajiškoj brigadi naređeno da neke delove drži u zaseoku Kri-vokuće i preko njih održava čvrstu vezu sa 2. proleterskim bataljonom.

Držeći položaje oko komunikacije Čađavica — Ključ, bataljoni 13. brigade bili su aktivni u proganjanju četnika. Tako je 2. bataljon 13. maja sa dve čete pretresao šumu iznad Ponora i Podbrda, ali nije naišao na četnike. Prvi bataljon je izvršio pokret prema selu Lokvari i tamo je 16. maja ubio 1 i ranio 3 četnika, a zaplenio 3000 metaka, 1 dohled i 1 kazan, zatim se vratio na ranije položaje.

Neprijatelj je za ovaj mesec i po dana svojim brzim pokretima i manevrisanjem 2. bataljona 13. brdskog lovačkog puka uslovljavao pokrete jedinica 39. divizije, a najviše 13. krajiške brigade. Ova brigada bila je izložena dužim napornim marševima, što je znatno fizički zamaralo njen sastav i onemogućavalo"mu da se orijentiše na jače angažovanje u proganjanju četnika ili u napadima na uporišta oko Banjaluke, koju su držale Pavelićeve snage.

Trinaesta brigada je za mesec i po dana, prema njenom izveštaju, ubila 38, a ranila 40 neprijateljskih vojnika i oficira, dok je sama imala 3 mrtva i 10 ranjenih boraca. Brigada je za ovo vreme prešla oko 650 km i bila je izložena teškim fizičkim naporima. Pri tom njene kolone u

¹¹² Naređenje Štaba 39. divizije od 12. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 53, 193.

pokretu bile su izlagane napadima iz vazduha od strane neprijateljske avijacije.

Brigadna takmičenja

U proleće 1944. godine Stab 5. korpusa uveo je udarnička takmičenja u jedinicama. Smatralo se »da je duh masovnog takmičenja najbolji način da se svi problemi borbe, mobilizacije, organizacije, obuke i vaspitanja naših jedinica i boraca rešavaju najbržim putem.«¹¹³ Načelno trebalo je da takmičenja budu tromesečna. Međutim, prvo takmičenje raspisano je u martu i bilo je ograničeno samo na april, s tim što će se, pri ocenjivanju uspeha jedinica, uzeti u obzir postignuti rezultati u toku čitave godine.¹¹⁴ Prvo udarničko takmičenje u 5. korpusu raspisano je povodom godišnjice formiranja Korpusa, koja se navršavala 11. maja 1944. godine. U sastavu 5. korpusa tada su bile 4., 10., 11. i 39. divizija, Drvarsko-petrovački i Glamočko-lijevanjski NOP odred. Prema tome u takmičenju su učestvovala 6., 8. i 11. brigada 4. divizije, 7. i 9. brigada 10. divizije, 5., 12. i 14. brigada 11. divizije i 13., 15. i 16. brigada 39. divizije. Discipline u kojima se trebalo takmičiti bile su:

»1. koja će divizija — brigada — bataljon izvesti najviše uspešnih akcija;

2. nanijeti najviše gubitaka neprijatelju u ljudstvu i materijalu: a) Njemicima, b) četnicima, c) ustašama, d) miliciji i e) domobranima i dr.

3. osloboditi naseljenih mesta i teritorije;

4. mobilisati ljudstva, povećati brojno stanje jedinica;

5. izbaciti pruga iz saobraćaja, uništiti lokomotiva i vagona;

6. koja će (jedinica) obučiti što više ljudstva u rukovanju automatskim i teškim oruđima (puškomitraljezima, mitraljezima, bacačima, protivoklopnim i brdskim topovima, haubicama, tenkovima itd.);

7. koje su (jedinice) postigle najviše u političkom i kulturno-prosvetnom uzdizanju i pravilnom odnosu prema narodu i NOO-ima.«¹¹⁵

¹¹³ Dopis Štaba 39. divizije od 9. 8. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 8/4.

¹¹⁴ Dopis Štaba 5. korpusa od 27. 3. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1265, br. reg. 2—1/1.

¹¹⁵ Isto.

Za najbolje postignute rezultate Stab Korpusa je odlučio da dodeli prelaznu zastavu brigadi ili odredu pod njegovom neposrednom komandom, a najbolji bataljon u diviziji dobio bi prelaznu zastavu od štaba divizije. Rezultate prvog takmičenja trebalo je dostaviti Stabu 5. korpusa do 5. maja.

Tako je Stab 39. divizije upoznao jedinice sa odlukom Štaba Korpusa o takmičenju i izdao im neophodna uputstva i naređenja. U Stabu 13. krajiške brigade pristupilo se organizovanju takmičenja, odnosno formiranju komisija koje bi se bavile pitanjem takmičenja. Formirane su brigadna, bataljonska i četne komisije za takmičenje i one su bile odgovorne za organizaciju, brigu o izvršenju i evidentiranju postignutih rezultata u takmičarskom periodu. Komisije su imale po četiri člana. To su bili: politički komesar dotične jedinice, zamenik komandanta, omladinski rukovodilac i lice koje je rukovodilo kulturno-prosvetnim radom u jedinici.

Brigadna komisija je formirana, održala je sastanke sa bataljonskim komisijama i dala im uputstva za rad. Na sastanku je utvrđeno kako da se pristupi organizovanju takmičenja i na koji način da se evidentiraju podaci o uspehu. Odlučeno je da komisije održe četne konferencije i tako neposredno upoznaju borce sa takmičenjem.

Teškoća je bilo u sređivanju i prikupljanju podataka naročito prvog takmičenja pošto u tome nije bilo iskustva. Međutim, takmičenje je dalo podstreka i jedinicama i boricima pa su se počeli više zalagati. U 13. krajiškoj brigadi posle raspisivanja takmičenja najviše se to zalaganje osetilo u pogledu opismenjavanja nepismenih. Česti pokreti otežavali su i taj rad, ali je bila važna činjenica da se osećanje potrebe za takmičenjem vidno ispoljavalo.

U prvom udarničkom takmičenju 5. korpusa, koje je zaključeno aprilom 1944. godine, 13. krajiška brigada postigla je najbolji uspeh i Korpus je o tome obavestio Vrhovni štab NOV i POJ i predložio da se 13. krajiška brigada pohvali.

»Pošto je u vezi godišnjice Korpusa ovaj štab raspisao udarničko takmičenje u mjesecu aprilu među brigadama, ovaj štab je ocijenio XIII krajišku NOU brigadu kao najbolju i dodijelio joj prelaznu zastavu. Pri ocjeni uzeti, su u obzir rezultati pokazani to-

kom čitave godine. Tako da je XIII krajiška NOU brigada tokom godine od malog odreda od 250 narasla na 1.350 boraca mobilisući 1.200 sa sektora Manjače u svoje redove, naoružala se sa 69 mitraljeza i puškomitraljeza i sa 3 topa, herojski se borila u Banjoj Luci, Sanskom Mostu i Ključu, razbila četnike na Manjači i izbacila 2.155 neprijateljskih vojnika iz stroja, od toga ubijenih 785 i zarobljenih 840, a ostalo ranjeno. Uništila je 4 tenka, 13 kamiona i 1 avion.

*Predlažemo za pohvalu XIII krajišku NOU brigadu koja je pod komandom majora Milana Zorića za proteklu godinu dana pokazala najbolje rezultate.*¹¹⁶

U ovom takmičenju unutar 13. krajiške brigade najbolje rezultate postigao je 2. bataljon i on je dobio prelaznu zastavu Štaba 39. divizije.

U docnijim takmičenjima, koja su zakazivana od strane Štaba Korpusa, iskustvo jedinica u organizaciji i takmičenju bilo je veće, ali su i pokreti jedinica, u vezi sa napadom na Drvar i neprijateljskog vazdušnog desanta, bili intenzivniji i teži, pa je taj rad iziskivao još veće zalaganje. Međutim, kod takmičarskih komisija bio je propusta. One se nisu redovno sastajale niti su sve održavale četne konferencije sa borcima. U pogledu urednosti najviše se isticao 3. bataljon, mada ni kod njega nije bilo sve kako treba.¹¹⁷

Drugo udarničko takmičenje Stab Korpusa je raspisao sa zakašnjenjem. Do toga je, verovatno, došlo zbog neprijateljske ofanzive, napada na Vrhovni štab u Drvaru. Ovo takmičenje počelo je 1. juna i trebalo je da traje zaključno sa avgustom. Ali, Stab Korpusa ga je produžio do kraja oktobra zbog velike ofanzive snaga NOV, a i ofanzive 5. korpusa. U ovom takmičenju, prema odluci Štaba 5. korpusa, najbolja brigada dobila bi prelaznu zastavu Štaba Korpusa, odlikovanje u vezi sa Ukazom Vrhovnog štaba NOV i POJ o odlikovanjima i nagradama u oružju i knjigama. Ovim je Stab Korpusa verovatno hteo da još više pojača takmičarski duh i želju za uspehom. Međutim, došlo je do šireg razmaha narodnooslobodilačke borbe i pokreta jedinica Korpusa ka srednjoj i centralnoj Bosni i do pretpočinjavanja nekih jedinica drugim, pa je i samo

¹¹⁶ Izveštaj Štaba 5. korpusa od 24. 5. 1944. godine, Zbornik, IV, 25, 109, 364.

¹¹⁷ Radna beleznica iz rata Rajka Radetića, tadanjeg komesara 13. krajiške brigade. Nalazi se kod autora. U daljem: Radetić.

takmičenje nekako razvodnjeno i produžavano. Jedinice nisu bile uredno obavještavane, niti su mogle na vreme dostaviti izveštaje matičnim jedinicama o postignuti rezultatima. Ovo se najviše odnosi na 13. krajišku brigadu, koja je prebačena u srednju Bosnu i stavljena pod novoformirani Operativni štab za borbu protiv četnika.¹¹⁸ I pored uslova pod kojim su živele i borile se jedinice 13. krajiške brigade takmičenje je stimulatивно uticalo na volju i želju boraca i jedinica za postizanje što većih rezultata pa je, kao takvo, imalo pozitivan odraz na Brigadu u celini.

¹¹⁸ Dopis Operativnog štaba od 10. 12. 1944. godine, Arhiv VII, k. 1281, br. reg. 36—3.